

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

EKONOMİ VE HUKUK YAKLAŞIMI: COASE TEORİSİ*

Ufuk BAKKAL¹

Prof.Dr.

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi

E-mail: ubakkal@istanbul.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5903-0544

Öz

Bu çalışmada 1991 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan ve hukuk ve ekonomi yaklaşımının önemli isimlerinden olan Ronald Coase'un, dışsal maliyet sorununun piyasa odaklı çözümü için ortaya attığı teorisi incelenmektedir. R.Coase, teorisini A.C.Pigou'nun konuyla ilgili görüşlerinin eleştirisi üzerine kurduğu için, önce Pigou'nun dışsallıklara getirdiği kamusal çözümler incelenmiş, daha sonra Coase teorisinin ayrıntılarına geçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coase Teorisi, Nobel İktisat Ödülü, Ekonomi ve Hukuk, Hukukun İktisadi Analizi, İşlem Maliyetleri, Mülkiyet Hakları.

Alan Tanımı: Ekonomi ve Hukuk, Hukukun İktisadi Analizi

ECONOMICS AND LAW APPROACH: THE COASE THEOREM

Abstract

In this study, the theory proposed by Ronald Coase, who won the Nobel Prize in Economics in 1991 and is a key figure in the field of law and economics, is examined. This theory focus on the market-oriented solution to the problem of external costs. Since R. Coase developed his theory in response to A. C. Pigou's

---

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ubakkal@istanbul.edu.tr

Atıf (APA): Bakkal, U., (2025), Ekonomi ve Hukuk Yaklaşımı: Coase Teorisi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 17 (1): 1-42.

views on this subject, the study first examines Pigou's public solutions to externalities. Following this, it delves into the details of Coase's theory.

Key Words: *Nobel Prize in Economics, Law and Economics, Economic Analysis of Law, Transaction Costs, Property Rights*

JEL Codes: *H10, H23, K10, K11*

1.GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme ve bilişim teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak sermayenin ülkeler arası hareketliliğinin son derece artmış olması, yabancı sermayeyi kendilerine çekebilmek için ülkeler arasında güçlü bir rekabetin doğmasına yol açmıştır. Doğrudan yabancı sermayenin bir ülkede yatırım kararı alması için aradığı en temel özellik ise sağlam bir kurumsal yapı, demokratik bir yönetim, siyasal, ekonomik, mali ve hukuki istikrar ve evrensel bir hukuk sistemidir. Doğrudan yabancı sermayeyi kendilerine çekebilmek için cazip vergi avantajları sunan ülkeler arasında başlayan vergi rekabeti, doğal olarak önce vergi hasılatının erozyonuna neden olmaktadır. Ancak vergi rekabetinden ülkelerin beklentisi, başlangıçtaki vergi hasılatındaki bu kaybın, daha sonra doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girmesiyle, vergi sisteminin gelir elastikiyetine bağlı olarak milli gelir ve istihdamda yaratacağı artış ile otomatik olarak telafi edilmesidir. Diğer bir ifadeyle başlangıçtaki vergi kaybı, daha sonraki iktisadi büyüme sonucu oluşacak vergi hasılatı artışıyla telafi edilecektir. Ancak iktisadi büyümenin aynı zamanda önemli çevre sorunlarına ve dışsal maliyetlere yol açtığı da bilinmektedir. Büyümeye katkı sağlayan bir ekonomik faaliyet, konuyla hiç alakası olmayan üçüncü kişilere zarar verebilmekte, bu durumda taraflar, aralarındaki anlaşmazlığı çözümleyebilmek için genellikle mahkemelere başvurmaktadır.

Toplumsal ilişkileri bir takım kurallar, yasaklar ve cezalarla düzenleyen, toplumda huzur, adalet ve güvenliği sağlamayı amaç edinen hukuk ile kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçların karşılanmasında en etkin şekilde kullanılmasını sağlamaya çalışan ekonomi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu yakın ilişki 50'li yıllardan sonra ekonomi ve hukuk disiplinlerinin akademik çevrelerde ilgi çekmesini sağlamıştır. Ancak, bu alanda çalışma yapmak isteyenlerin hukuk formasyonunun yanı sıra güçlü bir ekonomi eğitimi almaları gerekmektedir. Hukuki sorunların ekonomi teorisiyle bağlantısını kurabilmek ve aynı şekilde ekonomik ilişkilerin hukuki

boyutunu kavrayabilmek ancak bu koşulun gerçekleşmesiyle mümkün olabilecektir.

2.EKONOMİ VE HUKUK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ekonomi ve hukuk yakın bir geçmişe kadar birbirlerinden ayrı iki bağımsız disiplin olarak kabul edilirken 60'lı yılların başında her iki çalışma alanını bir arada inceleme konusu yapan “Hukuk ve Ekonomi” adında yeni bir araştırma alanı ortaya çıkmıştır. Ekonominin, borçlar hukuku, ticaret hukuku, mali hukuk, idare hukuku, anayasa hukuku, icra iflas hukuku gibi hukuk disiplininin çeşitli dallarıyla yakın ilişkisi bulunmaktadır.

Ekonomik ve toplumsal hayatın belirli bir düzen içinde işleyişini sağlamaya çalışan hukuki düzenlemelerin, ekonominin gerçekleriyle uyumlu olması, ekonomik faaliyetleri hızlandırıp, kolaylaştırması, piyasa ekonomisinin rekabetçi bir ortamda, etkin ve istikrarlı bir şekilde işlemlerini sağlayarak toplumsal refahı arttırması ve bu refah artışının adil bir şekilde bölüşümünü gerçekleştirmesi gerekir (Baykal, 2020: 30-33). Diğer bir ifadeyle ekonomi ve hukuk uyumlu olmalı, hukuk sistemi ekonominin amaçlarının gerçekleştirilmesinin önünde bir engel oluşturmamalıdır.

Literatürde “Hukuk ve Ekonomi (Law and Economics)” başlığı altında incelenen bu yaklaşım hukuk ve ekonomi arasındaki ilişkiyi, ekonominin araç olarak kullanılarak, hukukun incelendiği tek yönlü bir bakış açısıyla ele almaktadır. Oysa bu disiplinler arası yaklaşım, birbirleriyle karşılıklı etkileşim halindeki her iki disiplinin ortak konularını inceler ve bir taraftan ekonomik olayların hukuk üzerindeki etkilerini incelerken diğer taraftan hukuk sisteminin ve hukuki kurumların ekonomik analizini yapmakta, ekonomi teorisini hukuka uygulamaktadır. Aynı zamanda kanunların ve hukuk düzeninin ekonominin işleyişini üzerindeki etkilerini incelemektedir. Diğer bir ifadeyle konunun iki boyutu bulunmaktadır: “Ekonomi ve Hukuk” ve “Hukuk ve Ekonomi”.

Ekonomi ve hukuk, kanunların ekonomi üzerindeki etkilerini mikro ekonominin araçlarını kullanarak inceleyen bir disiplindir. Hukuk sisteminin ekonomi üzerindeki etkilerini araştıran ekonomi ve hukuk yaklaşımı ekonomiyi ön plana alarak hukuku bir araç olarak kullanmaktadır. Bu çalışmada mahkeme kararlarından yararlanarak dışsal maliyet sorununa piyasa odaklı bir çözüm arayan Ronal Coase'un yaklaşımı inceleneceği için makalenin başlığı “Ekonomi ve Hukuk” olarak belirlenmiştir.

Marksist teoride de, önem sırasına göre ekonomiye hukukun önünde yer verilmiştir. Marks'ın diyalektik materyalizm şemasında, toplumsal yapıyı, üretici güçler ve üretim ilişkilerinden oluşan ekonomik alt yapı ve hukuk, devlet, sanat, din, gelenek ve kurumlardan oluşan yasal ve sosyal üst yapı şeklinde ikiye ayırmıştır. Yani ekonomik alt yapıyı belirleyen üretici güçler ve üretim ilişkilerinden oluşan üretim tarzıdır. İnsan ile mal arasındaki mülkiyet ilişkileri, üst yapı tarafından desteklenen, statik karakterli üretim ilişkileri içinde, hukuk ise mevcut düzeni korumayı amaçlayan üst yapı içinde yer almaktadır. Özel mülkiyet toplumdaki çıkar çatışmalarının şiddetlenmesine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Marksist teoride, hukuk statükoyu korumayı amaçlayan bir üst yapı kurumuyken, üretim tarzı tarafından belirlenen ekonomi bir alt yapı kurumudur, yani Marks ekonomiyi hukukun önüne koymuştur.

İki disiplin arasındaki ilişki aynı zamanda ekonomi teorisinin hukuk sisteminin geliştirilmesinde ve analizinde kullanılması şeklinde de ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda, çıkarılacak kanunların ve mahkemelerde verilecek kararların ekonomik sonuçları dikkate alınmaktadır. Burada hukuk sisteminin daha etkin uygulanabilmesi için ekonomi teorisinin hukuka uygulanması söz konusudur. Hukuki düzenlemelerin, rasyonel olduğu varsayılan bireyin davranışları üzerindeki etkileri incelenmektedir. Hukukun ekonomik analizini yapan ve hukuku önceleyerek ekonomiyi araç olarak kullanan bu yaklaşımı ise hukuk ve ekonomi olarak adlandırmak daha doğru olacaktır.

Hukukun ekonomik analizi ya da hukuk ve ekonomi, hukuki kurumların oluşumu, yapısı ve etkilerinin incelenebilmesi için ekonomi teorisinin ve ekonometrik metodların kullanılmasıdır şeklinde tanımlanabilir. Hukuki kurumları, ekonomik sistem içindeki bir değişken olarak dikkate alan bu yaklaşım, kurumlardaki değişimlerin, sistemin diğer elemanları üzerindeki etkisini araştırma konusu yapmaktadır. Hukuk ve ekonomi, ekonomik yaklaşımı sadece rekabet hukuku, iş hukuku, sınai regülasyonlar, vergi hukuku gibi ekonomi disipliniyle açık bağlantısı olan alanlara değil, hukukun tüm dallarına ve özellikle örf ve adet hukukunun özüne uygulama amacındadır (Mackaay, 2000: 65-66).

Chicago Üniversitesi hocalarından Posner'in aksine Coase ekonomiyi hukukun önüne geçirmiş, hukuki düzenleme ve kararların ekonomi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Temel amacı ekonomideki aksaklıkları düzelterek öneriler getirmek olan Coase hukuku araç olarak kullanmıştır. Ekonominin işleyişini geliştirmek için hukuki ve kurumsal faktörlerin etkileşimini incelemiştir. Diğer bir ifadeyle

ekonomide uygulanabilecek ideal hukuki düzenlemelerin neler olabileceğini araştırmıştır. Posner'ın temsil ettiği hukukun ekonomik analizinde ise hukuk ön plana çıkmakta ekonominin yöntem ve teknikleri araç haline gelmektedir. Hukuki yapının geliştirilmesi için ekonomiye başvurulmakta, ekonomi teorisi hukukun birçok alanına uygulanmaktadır. Kanunların ve mahkeme kararlarının etkinliği iktisadi tekniklerle arttırılmaya çalışılmakta, hukuki düzenlemelerin fayda maliyet analizi yapılmaktadır. Böylece ekonomi teorisine aykırı yasal düzenlemelerin düzeltilmesi ve hukuki etkinliğin sağlanması hedeflenmektedir (Tayyar, 2020: 201).

Coase'a göre, ekonomik bir perspektiften bakıldığında, hukuki sistemin amacı ekonomik etkinliğin sağlandığı bir haklar düzeni oluşturmak olmalıdır. İşlem maliyetleri üzerinde etkili olan hukuk sisteminin amacı, dışsal zararı en aza indirmektir (Medema & Zerbe, 2000: 836-837).

Geçmiş Klasik iktisatçılara, Kurumsalcı ve Alman Tarihçi okullarına kadar uzansa da, ekonomi ve hukuk disiplinleri arasındaki ilişkiyi günümüzdeki şekliyle ilk olarak araştırma konusu yapan ve iktisat yazınında ilgi çekmesini sağlayan Chicago Üniversitesidir. Bu çalışmada, Chicago Üniversitesi hocalarından olan ve disiplinin kurucuları arasında yer alan ekonomiyi hukuka önceleyen Yeni Kurumcu Nobel ödüllü iktisatçı Ronald Coase'un konuyla ilgili görüşleri ele alınacaktır. Ancak Coase'un dışsallıklar konusundaki yaklaşımını ele almadan önce Pigou'nun dışsallıklara getirdiği kamusal çözümleri incelemek faydalı olacaktır, zira Coase, teorisini bu çözümlerin eleştirisi üzerine kurmuş ve alternatif olarak piyasa odaklı bir çözüm ortaya koymuştur.

3.DIŞSAL MALİYETLERE KAMUSAL ÇÖZÜM: A.C. PİGOU

İlk kez Alfred Marshall tarafından gündeme getirilen dışsal ekonomi kavramı daha sonra Pigou tarafından incelenmiştir. Dışsal ekonomi, ekonomik aktörlerin, kendileri dışında gerçekleşen ekonomik faaliyetlerden olumlu (dışsal fayda) veya olumsuz (dışsal maliyet) olarak etkilenmeleridir. Pigou, dışsal maliyet nedeniyle bozulan kaynak dağılımının etkin seviyeye getirilmesi için 2 yol önermektedir. Bunlardan ilki cezalandırma niteliğindeki Pigou vergisi, diğeri ise ödüllendirme niteliğindeki Pigou sübvansiyonudur.

Dışsallıkların olduğu bir ortamda oluşan fiyatlar, ekonomik aktörlere yol gösterici özelliklerini kaybedecekleri için yanlış kararlar alınmasına dolayısıyla kaynak

dağılımının bozulmasına yol açacaktır. Böyle bir ortamda Pareto etkin kaynak dağılımının koşulu Pigou'ya göre fiyatın marjinal özel maliyet yerine marjinal sosyal maliyete eşit olmasıdır.

Özel maliyetlerle sosyal maliyetlerin farklılaştığı durumlarda, dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi için Pigou üretilen her birim başına, etkin kaynak dağılımını sağlayan üretim seviyesinde ortaya çıkan dışsal maliyet kadar vergi konması gerektiğini ileri sürmüştür. Özel mülkiyete konu olmayan ortak mallardan olan çevre faktörü herhangi bir regülasyon olmadığında aşırı ve özensiz kullanıma maruz kalacak ve belli bir süre sonra tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Çevre faktörünü üretim girdisi olarak gören Pigou, önerdiği vergi uygulamasıyla, üreticilerin çevre faktörünü diğer üretim girdileri gibi özenli kullanmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Pigou vergisi, firmayı çevreye verdiği zararı dikkate almaya ve bedel ödeyerek satın aldığı muhasebe kayıtlarındaki diğer girdiler gibi özenli kullanmaya zorlamaktadır. Ancak Pigou vergisi uygulaması dışsallığı bütünüyle ortadan kaldırmamakta sadece optimal seviyeye düşürmektedir. Dışsallığın tamamen ortadan kaldırılması için üretimin durdurulması gerekmektedir.

Pigou vergisi üreticinin bedelsiz kullandığı çevre faktörü için ödemiş olduğu bir fiyat olarak düşünülebilir. Dışsal maliyeti dikkate almayan üreticiler üretim seviyelerini sadece özel maliyetlerini dikkate alarak belirledikleri için aşırı üretim yapmaktadırlar. İşte Pigou vergisi, aşırı bir seviyede gerçekleşen üretimin optimal seviyeye gerilemesini sağlamaya çalışmaktadır.

Dışsallıklara Pigou yaklaşımının bazı sakıncalı tarafları bulunmaktadır. İlk olarak birim Pigou vergisinin belirlenebilmesi için gerekli olan, etkin kaynak dağılımını sağlayan üretim seviyesinde yaratılan dışsallığın belirlenme güçlüğü bulunmaktadır. Ayrıca Pigou yaklaşımının sadece kaynak dağılımında etkinlik açısından değil aynı zamanda gelir bölüşümü açısından da ele alınması gerekmektedir.

Üretilen birim çıktı üzerine konan bu verginin, kirlilik yaratan birçok fabrikanın maliyetlerini arttırması sonucu üretimlerini kısmaları, girdi talebini düşüreceği için girdi sahipleri bu gelişmeden olumsuz etkileneceklerdir. Firmaların eski çalışanları kısa dönemde işsiz kalabileceklerdir. İşsiz kalan personel ekonominin farklı sektörlerinde çalışmak zorunda kalacağı için, söz konusu işgücünün daha düşük verimle faaliyet göstermesine neden olabilecektir. Dolayısıyla uzun dönemde iş

bulsalar bile daha düşük bir ücretle çalışmak zorunda kalabileceklerdir. Üretim faktörlerinin daha az tercihli alanlarda kullanılması ise kaynak dağılımını bozacaktır. Çalışanların orta-alt gelir gurubunda oldukları düşünülürse, bu durumda çevre politikasının gelir bölüşümü üzerinde olumsuz etki yapacağı söylenebilir. Ayrıca Pigou vergisi nedeniyle sosyal maliyetleri dikkate alan firmaların ürünleri pahalı hale geleceği için bu ürünlerin hangi gelir gurubu tarafından tüketildiği önem kazanmaktadır. Yani Pigou vergisinin bölüşüm üzerindeki etkisi, vergi ödeyen firmaların ürettikleri malların talep yapılarına da bağlı olacaktır (Rosen & Gayer, 2008: 100).

Gelir bölüşümü üzerindeki bu olumsuz etkinin ortaya çıkmaması için emisyon vergileri Pigou vergilerine göre daha avantajlıdır. Üretimin azalmasına yol açan Pigou vergisinin aksine, emisyon vergileri yayılan emisyon üzerinden alındığı için üretimi etkilemeyecektir. Emisyon vergisiyle Pigou vergisi arasındaki en temel fark, emisyon vergisinde üretilen her çıktı başına vergi almak yerine neden olunan her kirlilik birimi başına vergi alınmasıdır. Diğer bir ifadeyle emisyon vergisi üretilen her birim mal üzerinden değil, söz konusu üretimin neden olduğu her birim kirlilik başına alındığı için, firmaları çevreye duyarlı yeni teknolojileri araştırma ve kullanma konusunda teşvik etmektedir. Vergi yükünü azaltmak için üretimin azaltılmasına gerek kalmayacaktır. Kullandığı girdileri değiştirerek, daha az kirlilik yaratan çıktı üretimine yönelerek, çevreye duyarlı üretim teknikleri kullanarak firma içi üretim sürecinde değişiklik yaparak emisyon vergisinden kaçınabilecektir. Ayrıca etkin kaynak dağılımını sağlamak için uygulanan Pigou vergisinin her vergi gibi kaynak dağılımını bozucu etkisi dikkate alındığında ironik bir durum ortaya çıkmaktadır.

Coase dışsal maliyet sorununun vergi ya da regülasyon uygulamalarıyla çözülemeyeceğini savunmakta, kendi önerdiği piyasa çözümünün devlet müdahalesine göre daha üstün olduğunu iddia etmektedir. Uygulamada vergi hasılatı zarar görenleri tazmin etmek için kullanılmadığı için vergi uygulamasını tazminat yöntemi olarak yorumlamak hatalı olacaktır. Çünkü tazminat yönteminde toplanan paraların zarar görenlere gördükleri zararlar orantılı olarak dağıtılması gerekmektedir. Oysa vergi uygulamasında böyle bir durum söz konusu değildir. Ayrıca devlet sigorta şirketlerinden farklı olarak riskli durumların gerçekleşmesi için gerekli önlemleri alır fakat buna rağmen bir zarar ortaya çıkarsa herhangi bir tazminat ödemesinde bulunmaz.

Diğer taraftan, zarar görenlere yapılacak böyle bir telafi ödemesi klasik bütçe prensiplerinden olan genellik ilkesine de aykırı olacaktır. Zira bu ilkeye göre devletin tahsil ettiği vergiler bir havuzda toplanmalı ve buradan ihtiyaca göre kamu hizmetlerine ödenekler halinde dağıtılmalıdır. Hiçbir kamu geliri hiçbir kamu hizmetine tahsis edilmemelidir. Dışsal maliyete sebep olanlardan toplanan vergilerin, zarar görenlere tahsis edilmesi bütçenin genellik ilkesine de aykırı olacaktır.

4.DIŞSAL MALİYETLERE PİYASA ÇÖZÜMÜ: RONALD COASE

Yeni Kurumsal İktisat'ın önemli temsilcilerinden Ronald Coase, Pigou'nun dışsal maliyetler konusundaki kamu müdahalesini gerektiren önerilerini eleştirmiş, alternatif olarak piyasa mantığı çerçevesinde bir çözüm getirmiştir.

Coase, ekonominin kurumsal yapısının çalışabilmesi ve işlevlerini yerine getirebilmesi için mülkiyet hakları ve işlem maliyetlerinin önemi konusundaki katkılarından dolayı 1991 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmıştır. Yani işlem maliyetleri ve mülkiyet haklarının kurumsal yapı için önemini ortaya koymuş, dışsallık sorununa piyasa odaklı farklı bir bakış açısı getirmiş, ekonomi ve hukuk alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Teorinin hukuki tarafını mülkiyet hakları temsil ederken, ekonomik tarafı işlem maliyetleri kapsamında ele alınmaktadır. Yeni Kurumsal İktisadın en önemli temsilcisi olan Coase, neoklasiklerin soyut matematiksel modellerini kullanmak yerine günlük hayattaki mahkeme kararlarını kullanarak düşüncelerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Etkin kaynak dağılımını sağlama konusunda piyasa mekanizmasına güvenen Coase, hukuki sistemin iktisadi faaliyetleri yönlendirme gücünü fark ederek yasaların piyasa mekanizmasının işleyişini kolaylaştırması gerektiğini savunmuştur. Coase hukuk ve iktisadı bir arada ele almış ve devletin piyasalara müdahale etmemesi gerektiğini, sadece mülkiyet haklarının korunması, sözleşme güvenliği gibi piyasa mekanizmasının sorunsuz işleyişini sağlayacak hukuki güvenlik fonksiyonunu yerine getirmesi gerektiğini savunmuştur. Negatif dışsallıkların çözümünde Pigou'nun öncülüğündeki Neoklasik refah teorisinin kamusal müdahale önerilerini reddetmiş, tarafların aralarında anlaşarak sorunun piyasa mantığı içinde çözülmesinin koşullarını araştırmıştır. Coase Pigou'nun dışsallıklara vergi veya sübvansiyon aracılığıyla müdahale önerisine karşı çıkmış, devlet müdahalesine gerek kalmadan piyasa mekanizması içinde kaynak dağılımında etkinliğin sağlanabileceğini savunmuştur.

Coase neoklasik kamu ekonomisi literatüründe piyasa başarısızlığı başlığı altında tartışılan dışsallık sorununa getirdiği önerilerle ön plana çıkmıştır. Dışsallık durumunda bir bireyin fayda fonksiyonu kendi tükettiği mal ve hizmetler yanında başka kişi ya da kişilerin eylemlerine de bağlıdır. Dışsallık durumunda taraflar arası etkileşim fiyat mekanizması dışında gerçekleştiği için kaynak dağılımı bozulmaktadır.

Bir kişi ya da şirketin faaliyeti bir başkasının refahını piyasa mekanizması dışında bir yolla direk olarak etkiliyorsa bu etkiye dışsallık denir. Ancak burada bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Bir ekonomik birimin davranışının diğerinin refahını etkilemesi her zaman piyasa başarısızlığına ve kaynak dağılımı bozukluğuna yol açmaz. Refah üzerinde yaratılan etki fiyat mekanizması yoluyla gerçekleşiyorsa piyasa etkinliği sağlanıyor demektir. Ekonomideki bir karar biriminin bir başka karar birimine piyasa mekanizması aracılığıyla sağladığı yarar (fiyatlandırılan bir fayda) ya da yüklediği maliyet (fiyatlandırılarak bedeli ödenmiş bir maliyet) dışsallık kavramının kapsamı dışındadır. Refah etkisinin piyasa fiyatları aracılığıyla aktarılması parasal dışsallıklar olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle burada incelediğimiz dışsallık kavramı parasal dışsallığı kapsamamaktadır. Üçüncü kişilerin refahı üzerindeki etki fiyat mekanizması yoluyla aktarılıyorsa piyasa etkinliği ve dolayısıyla etkin kaynak dağılımı bozulmayacaktır.

Bir fabrikanın dışsal maliyete neden olması halinde üç alternatiften bir tanesi fabrikanın faaliyetine son vermek diğeri ise dışsallıktan etkilenenlerin fabrika sahibi tarafından tazmin edilmesidir. Üretim nedeniyle oluşan faydanın, dışsal maliyeti aşması halinde ilk alternatif Kaldor-Hicks kriterine uymayacak, ikinci seçenek ise bu kriteri karşılayacaktır. Üçüncü alternatif ise üretimin sürdürülmesi, ancak zarar oluşumunun farklı yöntemlerle önlenmesidir. Ancak burada önemli olan, fayda maksimizasyonu amacıyla hareket eden rasyonel tarafların, farklı yöntemler arasından, mülkiyet hakkı tahsisatından bağımsız olarak en düşük maliyetli olanını seçmeleridir (Müller, 2020: 140-141).

Coase dışsallığın taraflarının bir araya gelerek, karşılıklı görüşme ve pazarlıklar sonucu dışsallıkları içselleştirip etkin kaynak dağılımını devletin düzenleyici önlemlerine gerek olmadan gerçekleştireceklerini savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, dışsallıkların olduğu bir ortamda bile piyasa mekanizması Pareto optimumunu sağlayabilecektir. Bunun için mülkiyet hakkına sahip olanların zarar

veren kaynağı ve zararın büyüklüğünü tespit edebilmeleri ve bunu hukuki olarak engelleyebilmeleri gerekmektedir.

Coase'a göre bir fabrikanın yanına muayenehane açılması durumunda, gürültü nedeniyle doktorun fabrika sahibini mahkemeye vermesi halinde Coase'a göre davanın tarafları maliyetsiz bir şekilde müzakere edebilirlerse, mahkemenin kararı (hukuk) kaynak dağılımını (ekonomiyi) etkilemeyecektir (Coase, 1960: 10).

Coase teorisine göre, iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının olduğu, işlem maliyetlerinin olmadığı ya da çok küçük olduğu bir ortamda, dışsallığa neden olan taraf ile dışsallıktan zarar gören tarafın aralarında gerçekleştirecekleri görüşme, sosyal olarak Pareto optimal piyasa üretimini temin edecektir (efficiency hypothesis). Bu teoreme göre dışsallık mutlaka bir piyasa başarısızlığına neden olmayacaktır çünkü rasyonel oldukları varsayılan tarafların arasında gerçekleşecek görüşme (müzakere), zarar veren ya da zarar gören üretici ya da tüketicinin dışsal maliyeti içselleştirmesini sağlayacaktır. Diğer bir ifadeyle üretim ya da tüketim faaliyetinin neden olduğu dışsal etkinin hesabını verecektir. Devlete sadece işlem maliyetlerinin minimize edilmesi, mülkiyet haklarının tanımlanması ve hukuki olarak güvence altına alınması gibi sınırlı bir rol verilmektedir. Teorinin ikinci temel unsuru, dışsallığın etkin çözümünün, mülkiyet hakkının hangi tarafta olduğundan bağımsız olmasıdır. Önemli olan, taraflardan birinin mülkiyet hakkına sahip olmasıdır (Gruber, 2011: 131).

Mülkiyetin hangi tarafta olduğu, mülkiyete sahip olan tarafa ödeme yapılacağı için, kaynak dağılımı bakımından değil, gelir bölüşümü bakımından önem arz etmektedir. Çünkü teori, mülkiyet hakkı taraflardan biri için tesis edildiyse, belli varsayımlar altında, bu hakkın kimde olduğundan bağımsız olarak etkin kaynak dağılımının sağlanacağını öngörmektedir. Yani işlem maliyetlerinin çok düşük olması halinde hukukun kaynak dağılımı, dolayısıyla ekonomi üzerinde etkisi bulunmamaktadır.

Coase, piyasada işlem maliyetlerinin olmadığı basitleştirilmiş bir modelde, hukuk süreci ile gerçekleşecek mülkiyet hakları tahsisatının kaynak dağılımı üzerinde etkisi olmayacağını, etkinliğin bizzat piyasa tarafından sağlanacağını kabul etmektedir (allocational neutrality-tahsis tarafsızlığı). Ancak Coase'un da kabul ettiği ve piyasalarda sıkça karşılaşıldığı gibi, işlem maliyetlerinin olduğu bir ortamda, piyasa güvenilir bir araç olmaktan çıkacak ve kaynak dağılımı hukuk

düzeni tarafından belirlenen mülkiyet hakları tahsisatına bağlı olacaktır (Müller, 2020: 140).

Coase teorisinde, ödeme mülkiyet hakkına sahip olan tarafa yapılmakta ve işlem maliyetlerinin sıfır ya da çok düşük olması halinde, mülkiyet ister zarar verende olsun isterse zarar görende olsun Pareto etkin sonuca ulaşılmasını engellememektedir. Ödemenin hangi tarafa yapıldığı kaynak dağılımı açısından önem arz etmezken sadece gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum değişmezlik (tazminat ödemelerinin tarafsızlığı varsayımı) hipotezi (invariance hypothesis) olarak da adlandırılmaktadır.

O halde Coase teorisinin üç temel unsuru bulunmaktadır. Mülkiyet hakkının açık bir şekilde belirlenmesi halinde, pazarlık sonrası Pareto optimumuna ulaşılacağını varsayan etkinlik hipotezi birinci temel refah teoreminin dışsallıklara uygulanmasıdır. Mülkiyet hakkının hangi tarafa tahsis edildiğinden bağımsız olarak pazarlık sonucu Pareto optimumuna ulaşılacağını varsayan değişmezlik hipotezi ise 2. temel refah teoremini daha keskin hale getirmektedir. Söz konusu iki hipotez sadece işlem maliyetlerinin sıfır olması halinde gerçekleşmektedir (Deryugina vd. 2021: 87).

Buchanan klasik geleneğin devamı olarak gördüğü Coase'un tahsis tarafsızlığı (allocational neutrality) görüşüyle klasik teori arasında bir paradoks olduğu görüşündedir (Buchanan, 1973: 580-583). Zira Adam Smith etkin kaynak kullanımının güvencesi olarak kurumsal reform ve yeniden yapılanmayı görmektedir. Mülkiyet hakları da kurumsal yapının içinde yer alan bir kavramdır. Klasik teori farklı kurumsal yapılardaki kaynak tahsisi farklılıklarını ortaya koymaktadır. Buchanan'a göre, mülkiyet ve sorumluluk mevzuatları arasında ayırım yapılmalıdır. Oysa Coase Buchanan'a göre bu ayırımı yapmamıştır. Coase hayvan yetiştiriciliği yapan ve tarımla uğraşan iki kişiyi ele aldığı örnekte, ortaya çıkan zarardan sorumlu olup bu zararı üstlenme konusunda 2 alternatif üzerinde durmaktadır. Hayvan yetiştiricisi çiftçinin zararından ya sorumlu olacak ya da herhangi bir sorumluluğu ve tazminat yükümlülüğü olmayacaktır. İlk durumda, hayvan yetiştiricisi, zarardan sorumlu olacağını önceden bildiği için, sürü büyüklüğünü belirlerken, bu muhtemel ödemeleri beklenen maliyetleri içine koyacaktır. İkinci durumda ise çiftçi, hayvan sayısını azaltması için hayvancılıkla uğraşan kişiye ödeme yapmayı avantajlı bulacaktır. Buchanan'a göre Coase bu iki durum arasındaki kurumsal yapı farklılığını göz ardı etmiştir. İkinci durumda, etkin sonuç, üçüncü bir tarafa gerek olmadan piyasa süreci içinde gerçekleşmektedir.

Oysa ilk durumda ortaya çıkan zararı belirlemek için üçüncü bir hakeme ihtiyaç bulunmaktadır. Coase'a göre, zarar kesin olarak belirlenebileceği için, bu kurumsal farklılığın önemi yoktur. Buchanan'a göre ise ilk durumda, hayvan yetiştiricisi zarar sonrası sorumlu kılınmak yerine, çiftçiye tarım arazisi üzerinde mülkiyet hakkı tanınmalıydı. Bu durumda, hayvan yetiştiricisi önceden çiftçiyle zarar için mutabakat görüşmesi yapacaktır. Böylece zararı belirlemek için üçüncü bir tarafa, bir hakeme gerek kalmayacaktır. Bu durum, sorumluluk mevzuatı (liability rules) yerine devlet müdahalesini minimize eden mülkiyet mevzuatının (property rules) tesis edilip uygulandığı bir yapı olarak tanımlanabilir. Potansiyel olarak zarar görecektir çiftçi ile yapılacak ön anlaşma için mülkiyet hakkının tanımlanması, potansiyel kaybın gerçek değerinin belirlenmesinde üçüncü tarafın yapacağı tahmine göre daha iyi bir sonuç verecektir.

“The Problem of Social Cost” başlıklı ünlü makalesinde Coase'a göre dışsal maliyet durumunda hangi tarafın zarar veren hangi tarafın zarar gören taraf olduğu kesin değildir. Dışsallık her iki taraf arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır.

Coase'a göre, A B'ye zarar veriyorsa geleneksel yaklaşım A'yı engellemenin yollarını aramaktadır. Oysa Coase böyle bir yaklaşımı yanlış bulmaktadır. Çünkü ona göre burada kimin zarar veren kimin zarar gören olduğu belli değildir. B'nin zarar görmemesi için A engellenirse bu sefer A zarara uğrayacaktır. Burada “A'nın B'ye mi yoksa B'nin A'ya mı zarar vermesine müsaade edilecektir?” sorusuna cevap aranmalıdır. Böylece daha büyük bir zararın önüne geçilmiş olacaktır. O'na göre, bir eylemi, yarattığı fayda ve sebep olduğu maliyetleri mukayese ederek değerlendirmek gerekmektedir. Coase'a göre A'nın faaliyeti engellendiğinde ortaya çıkacak üretim kaybının değeri ile bu durumda B'nin elde edeceği kazanç karşılaştırılmalıdır (Coase, 1960: 2). Diğer bir ifadeyle Coase, geleneksel yaklaşımda zarar veren olarak nitelendirilen tarafın da zarar gören taraf olabileceğine dikkat çekmektedir.

Bir eylem sonucu ortaya çıkan zarar, birbirini etkileyen iki faaliyetin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıktığı için zarardan her iki taraf ortak sorumlu olmalıdır (Veljanovski, 2016: 62). Çünkü dışsal zarar O'na göre tek tarafın neden olduğu bir olumsuzluk değildir. Her iki tarafın uyumsuz davranışları sonucu ortaya çıktığı için bir tarafı kurban diğer tarafı suçlu gösterip konuya sadece hukuki çerçeveden bakmak yerine, ekonomik açıdan da bakılmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Coase Pigou'yu dışsal maliyetler konusunu zarar veren- zarar gören çerçevesinde ele aldığı için eleştirmiştir. Geleneksel Pigou yaklaşımından farklı

olarak Coase her iki tarafın da dışsallıkta payı olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla optimal kaynak dağılımının sağlanabilmesi için her iki tarafın da kararlarında bu dışsal maliyeti dikkate almaları ve dışsallık sorununun çözümünde birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Ancak taraflar arası anlaşma, anlaşma maliyetlerinin sıfır olduğu ya da ihmal edilebilir düzeyde çok düşük olduğu durumlarda gerçekleşebilecektir. Oysa Pigou, negatif dışsallığa neden olan tarafı yasal sorumlu olarak göstermiş ve aralarında anlaşabilecekleri olasılığını göz ardı etmiştir.

Coase'a göre birçok ekonomist, sorunu bu boyutuyla düşünmedikleri için piyasa başarısızlığına ve kamu regülasyonunun gerekliliğine dikkat çekmektedir. Durdurulmasını ya da azaltılmasını önerdikleri faaliyetlerin sosyal olarak faydalı faaliyetler olabileceğine dikkat çekmektedir. Yapılması gereken, zararlı faaliyetlerin engellenmesi sonucunda ortaya çıkacak fayda ile söz konusu faaliyetlere izin verilmesi durumunda ortaya çıkacak faydanın karşılaştırılmasıdır. Diğer bir ifadeyle zararlı olarak görülen faaliyetin engellenmesinin ortaya çıkaracağı yararın, neden olacağı kayıptan büyük olması gerekmektedir. Üretimde bulunan bir fabrikanın bacasından havaya yayılan duman dışsal maliyete neden olmaktadır. Daha fazla üretimin sağlayacağı fayda, daha fazla dışsallığın (daha fazla duman) neden olacağı refah kaybını aşarsa, yayılan dumanı azaltmak için üretimin azaltılması sosyal açıdan etkin olmayan sonuçlar doğuracaktır. Buna karşılık ilave üretimin değerinin, neden olacağı çevre kirliliğinden küçük olması, üretim miktarının aşırı olduğu anlamına gelecek ve etkin bir düzeye düşürülmesi gerekecektir (Coase, 1960: 26-27). Amaç sosyal üretimin değerini maksimum düzeye çıkarmak olmalıdır.

Coase'a göre temel problem, zarar görenlerin zarar verenler tarafından tazmin edilip edilmemeleridir. Bir ekonomist farklı sosyal düzenlemeler arasında seçim yaparken, söz konusu düzenlemelerin yaratacakları toplam sosyal hasılların karşılaştırmasını yapmalıdır.

Coase yukarıda adı geçen makalesinde düşüncelerini ortaya koyarken komşu arazilerde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan ve tarımla uğraşan iki kişiyi örnek olarak almaktadır. Başboş gezen hayvanlar komşunun ekinlerine zarar verdiği için, daha fazla et üretimine ancak tarımsal üretimdeki bir azalmaya katlanarak kavuşulmaktadır. Buradaki tercih daha fazla et üretimiyle daha fazla tarımsal üretim arasında yapılacaktır. Ancak elde edilenin ve onun alternatif maliyetinin değerini bilmeden bu tercih yapılamayacaktır. Daha fazla et üretimi (daha çok hayvandan

oluşan sürü) ve bunun için vazgeçilecek tarımsal üretim arasında fayda maliyet analizi yapılması gerekmektedir (Coase, 1960: 3-6).

Tarımla uğraşan kişinin uğradığı zararın 500 bin lira, hayvancılık yapan kişinin karının ise 900 bin lira olduğu varsayıldığında, çiftçinin hayvan yetiştiricisini mahkemeye vermesi halinde, taraflar aralarında müzakere edebilirlerse mahkeme kararı kaynak dağılımını etkilemeyecektir. Çünkü mahkeme çiftçiye haklı bulursa, yani mülkiyet hakkı çiftçide olursa, hayvancılık yapan kişi çiftçiyle anlaşmaya çalışacaktır. Çiftçinin 500 bin lira değer biçtiği zarar gören buğdayları için hayvan yetiştiricisi maksimum 900 bin lira teklif edebileceğinden, aralarında karşılıklı avantaj sağlayacak bir anlaşma olma olasılığı çok yüksektir. Yani 400 bin liralık bir pazarlık marjı söz konusudur. Bu marjın hangi noktasında anlaşmaya varacakları tarafların pazarlık gücüne bağlıdır. Anlaşmaya varmaları halinde hayvan yetiştiricisi çiftçiye anlaştıkları tutarı ödemek suretiyle faaliyetine devam edecektir. Mahkemenin hayvan yetiştiricisini haklı bulması halinde, yani mülkiyet hakkı hayvan yetiştiricindeyse, bu karar da etkin çözümü sağlayacaktır. Bu durumda da çiftçi diğer tarafla müzakere talebinde bulunacak ancak onun teklif edebileceği maksimum tutar 500 bin lira iken, 900 bin lira kar eden hayvan yetiştiricisini ikna edemeyecektir. Görüldüğü gibi kaynak dağılımı mahkemenin kararından etkilenmemekte ve yargı kararı ne olursa olsun hayvan yetiştiricisi faaliyetine devam etmektedir. Çünkü fayda maliyet analizinde 500 bin liralık zarara karşılık 900 bin liralık kar söz konusudur (Coleman, 1980: 223). O halde çiftçinin uğradığı zarar, hayvan yetiştiricisinin karından küçükse, mahkeme kararından bağımsız olarak hayvan yetiştiricisi faaliyetine devam edecek, kaynak dağılımı etkilenmeyecektir.

Buna karşılık tarımla uğraşan kişinin uğradığı zararın 900 bin lira, hayvancılık yapan kişinin karının ise 500 bin lira olduğu varsayıldığında, mahkemenin çiftçiye haklı bulması halinde taraflar arası anlaşma sağlanamayacak ve hayvancılık faaliyeti sürdürülemezdir. Çünkü hayvancılıkla uğraşan kişinin teklif edebileceği maksimum tutar 500 bin lira iken, çiftçinin kabul edebileceği minimum tutar 900 bin lira olacaktır. Mahkemenin hayvancılıkla uğraşan kişiyi haklı bulması halinde ise bu kez hayvan yetiştiricisinin kabul edebileceği minimum tutar 500 bin lira iken, çiftçinin teklif edebileceği maksimum tutar 900 bin lira olduğu için taraflar arasında bir anlaşma olabilecek ve hayvan yetiştiricisi faaliyetinden büyük olasılıkla vaz geçecektir (Coleman, 1980: 223-224). O halde çiftçinin uğradığı zarar, hayvan yetiştiricisinin kazancından büyükse, mahkeme kararından bağımsız olarak hayvancılık yapılamayacaktır.

Tarafların pazarlık sürecinde fayda maksimizasyonu amacıyla stratejik davranmaları, etkin sonuca ulaşmalarını engelleyebileceği için bu davranış işlem maliyeti olarak kabul edilebilmektedir. Uzlaşmak kendileri için daha faydalı olsa da, genellikle taraflar inatçı davranarak, anlaşmazlığı sulh yoluyla çözmek daha az maliyetli olmasına rağmen mahkemeye götürebilmektedir (Polinsky, 1989: 18). Tarımla uğraşan kişinin uğradığı zararın 500 bin lira, hayvancılık yapan kişinin karının ise 900 bin lira olduğu durumda, mahkeme öncesi anlaşmaya çalışsalar, 400 bin liralık bir pazarlık marjı söz konusu olacağı için anlaşacakları beklenmektedir. Ancak çiftçinin 600 bin lirada direktmesi, buna karşılık hayvan yetiştiricisinin de 400 bin liradan fazla ödeme yapmaya yanaşmaması durumunda anlaşma sağlanamayacak ve problem mahkemeye intikal edecektir. Özel çıkar peşinde koşan tarafların pazarlık koşullarını kendi lehlerine çevirme gayretleri işlem maliyetlerini arttıracaktır.

Coase'a göre işlem maliyetlerinin düşük olduğu bir ortamda tarafların gerçekleştirecekleri pazarlık sonrası mülkiyet hakları, onlara en fazla değer biçenlerin eline geçecek ve kanun hayvan yetiştiricisini haklı bulsa da bulmasa da zarar gören buğday miktarı değişmeyecektir (Veljanovski, 2016: 25).

Coase mülkiyet haklarının bölünebilir ve el değiştirilebilir olması koşuluyla, hangi faaliyetin devam edeceğinin, mülkiyet haklarının ilk dağılımına bağlı olmadığını göstermiştir. Üretilen tarımsal ürünün ve yetiştirilecek ineğin miktarını, her iki faaliyetin marjinal getiri ve marjinal maliyet eğrilerinin kesişimi belirleyecektir. Müzakere ve mübadele taraflardan birisi ya da her ikisi için de kazançlı olmayana kadar devam edecektir. Pazarlığın sona erdiği nokta her iki faaliyet için etkin kaynak dağılımını ifade edecektir. Bu noktada kaynaklar en verimli alanlarda kullanılacaktır (Coleman, 1980: 223-225).

Coase teorisi aynı zamanda federal bir yapı içinde de uygulama alanı bulabilmektedir. İdareler arası dışsallıklar, farklı idareler arasındaki (federal hükümet ile eyaletler arasında, eyaletler arasında ve eyaletle belediyeleri arasında) müzakerelerle çözümlenebilir. Sıfır işlem maliyeti varsayımı altında, farklı idareler arasındaki yetki dağılımından bağımsız olarak, kamu malı arzı ve dışsallıkların kontrolünde etkinlik sağlanacaktır. Yönetim biçiminin (tek bir ulusal hükümet ya da konfederasyon) sonuç üzerinde bir etkisi olmayacaktır. "A" idaresinde alınan bir kararın "B" idaresini etkilemesi durumunda, iki idarenin yetkilileri arasında gerçekleştirilecek müzakereler dışsallığın dikkate alınmasını sağlayacaktır. Oysa

yerel oylama mekanizması böyle bir içselleştirmede yetersiz kalacaktır. Örnek olarak B'nin katı atık alanı için en uygun idare olması durumunda, A, C, D..... idarelerinin yetkilileri B idaresinin yetkililerini ikna edebilmek için tazminat müzakereleri yapacaktır. Oysa demokratik oylama sürecinde ortaya çıkacak işlem maliyetleri, “B” idaresindeki seçmenlerin öneriyi reddetmelerine neden olacaktır. Burada siyasal karar alma otoritesi olarak hangi düzeydeki idarenin yetkili kılınacağı önem kazanmaktadır (Medema, 2020: 1104-1105).

5.COASE TEORİSİNİN UNSURLARI

5.1.İŞLEM MALİYETLERİ

Ekonomik bir işlemin gerçekleşmesinin önünde engel oluşturan, mübadeleyi geciktiren her türlü olumsuz faktör işlem maliyeti olarak tanımlanmaktadır. Ronald Coase işlem maliyetleri kavramına ilk kez 1937 yılında yazdığı ve “The Nature of the Firm” başlıklı makalede değinmiş, daha sonra 2009 yılında Nobel ekonomi ödülü alan Oliver Williamson tarafından geliştirilmiştir. Coase bu makalesinde üretim faktörlerinin merkezi bir kontrole gerek kalmadan serbestçe alınıp satıldığı, arz talep dengesinin otomatik ve esnek bir şekilde sağlandığı iyi işleyen bir piyasa ekonomisinde neden üretim birimi olarak firmanın ortaya çıktığını sorgulamakta ve firmanın var oluş nedeni olarak piyasanın eksik taraflarını tamamlamasını ve piyasaya göre işlem maliyetlerini azaltmasını göstermektedir. Coase piyasalarda gerçekleşen olayların işlem maliyetlerine yol açtığını, kurumlar tarafından bu maliyetlerin en aza indirileceğini fakat tamamen ortadan kaldırılamayacağını ifade etmektedir. Piyasa mekanizmasının işlem maliyetleri nedeniyle etkin çalışmadığı için, üreticilerin piyasa koşullarında yaptıkları sözleşmelerle faaliyetlerini sürdürmek yerine şirket kurmak yolunu tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Yani firmayı sadece bir üretim birimi olarak ele alan Neoklasik iktisattaki piyasa başarısızlığının yerini işlem maliyetleri almıştır.

İşlem maliyetlerinin kökeni, oluşumu ve sonuçları Yeni Kurumsal iktisadın araştırma alanına girmektedir. İşlem maliyeti ekonomisi, sözleşme hukuku ile büyük ölçüde örtüşen, ekonomi ile organizasyon teorisini birleştiren ve karşılaştırmalı analize dayanan disiplinler arası bir araştırma alanıdır (Williamson, 1979: 261).

Adam Smith bir ekonomik sistemin verimliliğinin uzmanlaşmaya bağlı olduğunu ve uzmanlaşmanın olabilmesi için de mübadelenin gerçekleşmesi gerektiğine vurgu

yapmaktadır. Mübadele (işlem) maliyetleri ne kadar düşükse, uzmanlaşma ve dolayısıyla sistemin verimliliği de o kadar yüksek olacaktır. Mübadele maliyetleri, ülkenin hukuki, siyasal, sosyal, kültürel v.s. sisteminden oluşan kurumlarına bağlıdır. Yani bir ekonominin performansını belirleyen kurumlardır ve iktisatçılar için Yeni Kurumsal iktisadın önemi de buradan kaynaklanmaktadır (Coase, 1998: 73).

İşlem maliyetleri, firmaların muhasebe kayıtlarında yer almayan, kişi ve kurumların davranış ve eylemlerine duyulan güvensizlik nedeniyle ortaya çıkan ve refah kaybına yol açan maliyetlerdir. Herhangi bir sözleşme (ya da mübadele) öncesi, sözleşme yaparken ya da sözleşme sonrası ortaya çıkan, araştırma, bilgi edinme, danışmanlık maliyetleri, zaman, pazarlık, karar verme, anlaşma maliyetleri, yapılan sözleşmelerin yürütülüp izlenme ve denetim maliyetleri, bürokrasi, regülasyon ve vergiye uyum maliyetleri, Coase'un özellikle üzerinde durduğu mülkiyet haklarının oluşturulup, korunması ve devredilme maliyetleri, ihtilaf çözme maliyetleri başlıca işlem maliyetlerindedir (Aktan, 2020c: 95-114).

Ortodoks ekonomi teorisine göre üretim faktörlerinin farklı kullanım alanları arasındaki dağılımı fiyat mekanizması tarafından gerçekleştirilir. Bir faktörün farklı sektörlerde fiyatı farklıysa, bu fark ortadan kalkana kadar düşük fiyatın olduğu sektörden yüksek fiyatlı sektöre doğru faktör akışı gerçekleşecektir. Ancak Coase, gerçek ekonomilerde (şirketlerde) birçok durumda bu dağılımın fiyat mekanizması aracılığıyla gerçekleşmediğini iddia etmektedir. O'na göre yöneticisinin direktifiyle bir departmandan diğerine geçen bir personelin bu durumu nispi fiyat değişimiyle açıklanamamaktadır. Piyasadaki birçok mübadele işlemi tarafından koordine edilen üretim, fiyat hareketleri tarafından yönlendirilmektedir. Oysa firma içinde, üretimin yönlendirilmesi ve koordinasyonu, karmaşık piyasa işlemleri ve fiyat mekanizması yerine girişimci tarafından gerçekleşmektedir (Coase, 1937: 387-389). Diğer bir ifadeyle, piyasa ekonomilerinde, mübadele ve üretimin yönlendirilmesi ve koordinasyonu fiyat mekanizmasının yanı sıra işlem maliyetlerini düşüren firma organizasyonu içinde girişimciler tarafından gerçekleştirilmektedir.

İşlem maliyetlerinin olduğu bir ortamda, hukuk sisteminin şekillendirdiği mülkiyet hakları dağılımı, refah maksimizasyonunu sağlayan etkin kaynak dağılımının belirlenmesinde önemli bir işleve sahip olacaktır. Taraflar kararlarında işlem maliyetlerine yol açmayan, dolayısıyla faydalarını maksimize edecek seçeneği tercih edecek, genel sosyal refahı maksimize edecek sonuç, hukuk sistemi tarafından belirlenen mülkiyet haklarının dağılımına bağlı olacaktır (Müller, 2020:

143-144). Coase teorisinde ise, işlem maliyetlerinin ihmal edilebilir düzeyde çok düşük ya da sıfır olduğu basitleştirici bir varsayım yapıldığı için, mülkiyet haklarının başlangıç dağılımının, etkin kaynak dağılımının sağlanmasında bir önemi bulunmamaktadır. Mülkiyet hakkı ister zarar veren tarafta isterse zarar gören tarafta olsun etkin sonuca ulaşılabilir. Ancak R.Coase 1937 yılında yaptığı çalışmada da belirttiği gibi, piyasa ekonomilerinde gerçekleşen olaylar pozitif işlem maliyetlerine yol açmaktadır. Gerçek ekonomiler oldukça yüksek işlem maliyetleri altında çalışmaktadır ve işlem maliyetlerinin pozitif olması halinde, kaynakların nasıl kullanılacağı yasa tarafından belirlenen mülkiyet haklarının dağılımına bağlı olmaktadır.

Pozitif işlem maliyetlerinin olduğu bir ortamda, hukuk sisteminin ekonomiyi mülkiyet hakları aracılığıyla nasıl etkilediği şu örnekle açıklanabilir: (Polinsky, 1989: 11-13)

Örnekte bir fabrikanın bacasından çıkan dumanın komşu beş evin dışarıda kurduğu çamaşlıklarına ev başına 75 \$, toplamda 375 \$ zarar verdiği varsayılmaktadır. Bu zarar ya fabrika sahibinin, bacasına 150 \$'a duman önleyici taktırmasıyla ya da her evin 50 \$'a kurutma makinesi almasıyla önlenilecektir. 375 \$'lık zararı daha ucuza giderdiği için ilk seçenek etkin çözümdür. Sıfır işlem maliyeti varsayımı altında, mülkiyet hakkı (temiz hava soluma hakkı) ister ev sahiplerinde olsun, ister fabrika sahibinde olsun (havayı kirletme hakkı) etkin dolayısıyla en ucuz çözüm 150 \$'a duman önleyicinin takılması olacaktır.

Buna karşılık her ev sakininin ortak karar için katlanması gereken işlem maliyetinin 60 \$ olduğu durumda, mülkiyet hakkı konut sahiplerindeyken, fabrika sahibi herhangi bir işlem maliyetiyle karşılaşmayacağı için etkin sonuç olan duman önleyici taktırma seçeneğini tercih edecektir. Ancak mülkiyet hakkı fabrika sahibinde iken, her konut sahibi, 75 \$'lık zarara katlanmak, 50 \$'a kurutma makinesi satın almak ve diğer konut sahipleriyle 60 \$'lık işlem maliyetine katlanmak suretiyle bir araya gelip ortak duman önleyici satın almak seçenekleri arasında etkin çözüm olmayan kurutma makinesi satın alma seçeneğini tercih edecektir. İlk durumda fabrika sahibi karar verirken işlem maliyetine katlanmayacağı için etkin sonuca ulaşırken, ikinci durumda ise konut sahipleri işlem maliyetinden kaçınabilmek için etkin olmayan çözümü tercih etmektedir. Yani pozitif işlem maliyeti, etkin çözümü mülkiyet hakkının dağılımına bağlı hale getirmekte, işlem maliyetini minimize eden fakat etkin olmayan seçenek tercih edilmektedir. Sıfır işlem maliyeti durumunda, en ucuz ve etkin seçeneğin tercih edilmesi, mülkiyet hakkı dağılımından bağımsız iken, pozitif işlem maliyeti

durumunda, mülkiyet hakkı dağılımına bağlı hale gelmektedir. Gelir bölüşümü bakımından mülkiyet hakkı konut sahiplerinde iken fabrika 150 \$ harcarken, mülkiyet hakkı fabrikatörde iken konut sahipleri toplam olarak 250 \$ harcamaktadır.

İşlem maliyetlerinin pozitif olduğu gerçek ekonomilerde bütün koordinasyon mekanizmalarının (piyasa, firmalar ve hükümet) aksak ve maliyetli olması optimuma ulaşamayacağı anlamına gelmektedir. Bu alternatif mekanizmalar arasından tercih yapılırken mukayeseli kurumsal analiz yöntemi kullanılmalı ve ekonomik açıdan üretim değerini maksimize eden koordinasyon mekanizması seçilmelidir (Medema, 2020: 1051).

Fiyat mekanizması aracılığı ile üretimi organize etmenin en önemli maliyeti uygun fiyatı araştırmaktır. Ayrıca müzakere maliyetlerini ve piyasada gerçekleşen her değişim işlemi için ayrı sözleşme akdi yapmanın maliyetini de dikkate almak gerekir. Firma içinde bu tür sözleşmelere duyulan ihtiyaç son derece sınırlıdır. Firma içinde işbirliği yapan iki üretim faktörünün çok sayıda sözleşme yapmalarına gerek bulunmamaktadır. Fiyat mekanizmasının diğer bir dezavantajı (maliyeti), bir mal ya da hizmet üretiminde, çok sayıda kısa kontrat yapmanın maliyetlerinden kurtulmak için uzun dönemli sözleşme yapmak istendiğinde ortaya çıkmaktadır. Mal alımından çok emek faktörünün istihdamı gibi hizmet sözleşmelerinde, uzun dönemli sözleşmelere duyulan ihtiyaç, firmaları ortaya çıkarmaktadır. Piyasanın işlem maliyetlerine karşılık firmada organizasyon maliyetleri söz konusudur ve firmalara uzun dönemli sözleşmeler yapmak için ihtiyaç duyulmaktadır (Coase, 1937: 390-392).

İşlem maliyetleri, iktisadi hayatın işleyişinde tam bilginin olmaması ve bilgi edinmenin de bir maliyetinin olmasından kaynaklanmaktadır. Bir toplumda herkes her konuda tam bilgi sahibi olsa, sahtekarlığı önlemek için sözleşme metinleri imzalayarak, anlaşmalara hukuki güvence sağlamaya gerek kalmayacaktır. Çünkü sahtekarlık yapan kişi, devlet ve tüm toplum tarafından bilinecek ve gerekli önlemler alınacaktır (Demir, 1996: 217).

Ortodoks iktisadın varsayımının aksine, piyasadaki ekonomik aktörler tarafından gerçekleştirilen her eylemin bir maliyeti bulunmaktadır. Birikimini hangi yatırım aracında değerlendireceği konusunda bilgi toplayan, danışmanlık alan bir kişinin katlandığı zahmet ve harcadığı zaman, ev satın almak ya da kiralamak isteyen bir kişinin emlakçıya yaptığı ya da kendisini mahkemede savunması için müvekkilin avukata yaptığı ödemeler piyasalarda ortaya çıkabilecek işlem maliyetlerindedir.

Coase taraflar arası anlaşmanın çoğu kez maliyetsiz olmadığını ve bu maliyetlerin tarafların anlaşması önünde önemli bir engel oluşturacak kadar yüksek olabileceğine dikkat çekmektedir. Coase'un işlem ya da muamele maliyetleri olarak adlandırdığı bu maliyetler şu unsurlardan oluşmaktadır: Görüşmeye (pazarlığa) istekli olanların tespit edilip bir araya getirilmesi ve bu konuda toplumun haberdar edilmesi, anlaşmayla sonuçlanacak toplantıların yönlendirilip idare edilmesi, bu toplantılarda zaman ve emek harcanması, anlaşma koşullarının belirlenip bu koşullara uyulup uyulmadığının izlenmesi v.s. (Coase, 1960: 15).

Ancak farklı kurumsal çerçeve yani pazarlık sürecinin tabi olduğu kurallar ve koşullar işlem maliyetlerini değiştirebilmektedir. Belirli kurallar altında etkin olan bir sonuç, başka kurallar kümesi altında etkin olmayabilir. Mesela çok sayıda insanın anlaşması gereken hava kirliliği meselesinde dışsallığın kamu malı özelliği gereği insanlar pazarlık sürecinde beşçiliğe yönelebilecek ve/veya gerçek tercihlerini gizleyebileceklerdir. Sonuç bu nedenle sıfır pazarlık maliyeti optimumundan uzak olabilecektir (Connolly & Munro, 1999: 77).

Asil-vekil ilişkisinde ortaya çıkan vekalet maliyeti de, işlem maliyetleri içinde yer almaktadır. Vekalet ilişkisi, bir ya da daha fazla kişinin (asil) kendileri adına bazı faaliyetleri gerçekleştirmeleri için bir başka kişiye ya da organizasyona (vekil) yetki vermeleri ile ortaya çıkmaktadır. Doktor hastasının, üst düzey yönetici şirket hisse sahiplerinin, politikacılar seçmenlerin vekili konumundadırlar. Vekil asile göre daha bilgili olduğu için bilgi aralarında asimetric şekilde dağılmıştır. Özellikle müvekkil-avukat ilişkisinde vekalet ücreti, işlem maliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Demir, 1996: 222).

İki taraf arasında bir mübadele gerçekleşmeden önce taraflar birbirleri hakkında araştırma yaparak bilgi toplamaktadır. Bu araştırma zaman ve kaynak maliyeti gerektirmektedir. Daha sonra taraflar birbirleriyle bağlantı kurduğunda, birbirlerini mevcut mübadele fırsatları hakkında bilgilendirmeleri gerekir ki bu da bir maliyettir. Potansiyel anlaşmanın her iki tarafında çok sayıda aktör bulunuyorsa, ticaretin koşullarını belirlemeden önce karar verme maliyetleri ortaya çıkacaktır. Ticarete karar verildikten sonra, diğer tarafın sözleşmenin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleme ve anlaşmayı uygulama maliyetleri ortaya çıkacaktır. O halde işlem maliyetleri genel olarak, araştırma ve bilgi edinme maliyetleri, pazarlık ve karar verme maliyetleri, denetleme ve uygulama maliyetleri şeklinde 3 temel aşamaya ayrılabilir (Dahlman, 1979: 147-148).

Mülkiyet hakkının bir kişiden diğerine aktarılması için katlanılması gereken maliyetler de işlem maliyetleri kapsamında yer almaktadır. Bir çok işlem maliyeti piyasa dışında kaldığı için bu maliyetlere yönelik ölçüm sorunu ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak kendi imkanlarıyla zaman ve emek harcayarak kiralık ev arayan bir kişinin karşı karşıya kaldığı işlem maliyetini hesaplamak son derece güçtür. Oysa bu kişi emlakçıya başvurmuş olsaydı emlakçıya ödeyeceği komisyon, katlandığı işlem maliyetleri hakkında bir fikir verecektir (Demir, 1996: 214-215).

Coase'un önerdiği taraflar arası anlaşma, işlem maliyetlerinin makul seviyelerde olmasını gerektirmektedir. Zarar veren ve zarar gören tarafların sayısı düşük iken işlem maliyetleri de düşük olmaktadır. Çünkü az sayıda aktör arasında görüşmelerin yapılması ve bunun sonunda anlaşma sağlanması çok daha kolay olmaktadır. Ancak özel maliyetlerle toplumsal maliyetlerin ayrıştığı bir çok durumda dışsallık çok sayıda tarafı ilgilendirmektedir. Yani çok sayıda taraf arasında anlaşma sağlanması gerekmektedir. Bu durumda işlem (anlaşma) maliyetleri doğal olarak yükselmektedir. İşlem maliyetlerinin yüksek olduğu durumlarda, çözüm alternatifleri arasında maksimum üretim değerini sağlayan seçilmelidir. O halde, zarar veren ve zarar gören tarafın çok sayıda olduğu, stratejik davranış ve beleşçilik probleminin ortaya çıktığı durumlarda, aşırı yükselen işlem maliyetleri, özel mülkiyet yaklaşımının etkin kaynak dağılımını belirleme potansiyelini düşürmektedir.

İşlem maliyetlerinin olmadığı bir ortamda, önemli olan tarafların mülkiyet haklarının iyi tanımlanması ve yasal eylemlerin sonuçlarının öngörülebilir olmasıdır. Ancak işlem maliyetlerinin yüksek olduğu durumda, kanun tarafından düzenlenmiş mülkiyet haklarını değiştirmek zorlaşmaktadır. Bu gibi durumlarda mahkeme kararları ekonomik faaliyetleri doğrudan etkilediği için, mahkemeler karar verirken kararlarının ekonomik sonuçlarını da dikkate almak zorundadırlar (Coase, 1960: 19).

İşlem maliyetlerinin ihmal edilebilir düzeyde düşük olması halinde, ekonomik faaliyetin organizasyon yapısı önemini kaybedecektir. Çünkü bir organizasyon biçiminin diğerine göre sahip olduğu herhangi bir avantaj, maliyetsiz sözleşmelerle basitçe ortadan kaldırılabilecektir (Williamson, 1979: 233).

İşlem maliyetlerini düşürmede devletlere büyük görev düşmektedir. Devlet hırsızlık ve talana karşı belirli hukuk kuralları ve standartlar koyup bunların

uygulanmasını sıkı bir şekilde denetirse iktisadi gelişmeye katkı sağlayacaktır. Aynı şekilde piyasaya sürdüğü değer kaybetmeyen, istikrarlı bir para mübadele işlemlerini kolaylaştırdığı için trampa ekonomisine göre işlem maliyetlerini düşürmektedir. Günümüzde alış-verişlerde kullanılan kredi kartları, işlem maliyetlerini paradan daha fazla düşüren ödeme araçları olarak hayatımıza girmiş bulunmaktadır. O halde ekonomilerin işlem maliyetlerini düşürücü yeniliklere hızla ayak uydurduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır (Demir, 1996: 218-219).

Hükümetler ve diğer düzenleyici kamu kurumları genellikle piyasadaki alım-satım işlemleriyle, aynı işlemlerin firma içinde gerçekleşmesine satış vergilerinde olduğu gibi farklı davranırlar. Satış vergileri, firma içi işlemler üzerinden değil, piyasadaki alış veriş üzerinden alınan vergilerdir. Satış vergileri, kota uygulamaları ve fiyat kontrolleri gibi uygulamalar söz konusu olduğunda firma içi organizasyonun piyasaya göre avantaj sağlaması firmaları büyümeye teşvik etmektedir (Coase, 1937: 393). Yani Coase üretim sürecinin çeşitli kısımlarını piyasada gerçekleştiriminin ortaya çıkardığı işlem maliyetlerinden kurtulmak isteyen şirketlerin, üretim aşamalarını kendi içlerine alıp entegrasyona giderek ölçeklerini büyütebileceğini ileri sürmektedir. Böylece üretimin farklı aşamalarının firma içinde örgütlenmesi ile piyasadaki çok sayıda kısa süreli sözleşmeler yerine uzun süreli az sayıda sözleşmelerle işlemlerin sürdürülmesi sağlanacak ve sözleşme (işlem) maliyetleri düşecektir.

Ancak Coase piyasa işlemlerinin bazılarını şirket bünyesinde toplamının da bir sınırı olduğuna dikkat çekmekte ve en uygun şirket ölçeği için hedef noktalar belirlemektedir. Şirket büyüdükçe yönetim ve koordinasyon sorunları ortaya çıkacağı için, ilave bir işlemi şirket içine almanın maliyetinin artacağını ve şirketin, bu maliyetin aynı işlemi piyasa ortamında gerçekleştiriminin maliyetine eşit olduğu noktaya kadar büyüyeceğini ileri sürmektedir. Ayrıca şirketin aşırı büyümesi durumunda girişimcinin, üretim faktörlerini en verimli oldukları alanda kullanma konusunda başarısız olacağını ileri sürerken optimal şirket büyüklüğü konusunda bir başka referans noktası daha belirliyor: Kaynak israfı nedeniyle ortaya çıkan kaybın, işlemi piyasada gerçekleştiriminin neden olacağı maliyete eşit olduğu nokta (Coase, 1937: 394-395).

O halde üretim süreciyle ilgili çeşitli kanallardan haber toplayıp bunları işleyerek bilgiye dönüştürme, ucuz ve kaliteli girdilerin aranıp bulunması, bulunduğu satıcılarla pazarlık edilmesi, sözleşme yapılması, sözleşme koşullarına uyulduğunun kontrolü için zaman, para ve enerji harcanması, piyasadaki malların

ve girdilerin mülkiyetinin el değiştirmesi sırasında ortaya çıkan maliyetler işlem maliyetleridir. Piyasada çok sayıda sözleşme ile gerçekleştirilecek işlemlerin, firma içinde tek bir girişimci tarafından örgütlenmesi işlem maliyetlerini düşürecektir. Piyasadan yararlanmak yani fiyat mekanizmasını kullanmak işlem maliyetine neden olduğu için, kaynak dağılımı bireysel sözleşmelerle sağlanamamakta ve belirsizliği azaltan firmalara ve girişimciye ihtiyaç duyulmaktadır. İşlem maliyetlerini azaltan firma başarı şansı kazanmaktadır. Günümüzde bilişim teknolojilerindeki gelişmeler işlem maliyetlerini önemli ölçüde düşürmüştür. R.Coase'un da mensubu bulunduğu Yeni Kurumcu Okul'a göre bireyler risk ve belirsizlikleri ve işlem maliyetlerini azaltmak için kurumlardan yararlanmaktadır.

5.2.İŞLEM MALİYETLERİNİ AZALTMANIN HUKUKİ YOLU: MÜLKİYET HAKLARI

Özel mülkiyet hakları gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan kapitalist ülkelerdeki en önemli kurumsal düzenlemedir. Mülkiyet haklarının tanımlanması, ekonomideki kaynakların kimler tarafından ve nasıl kullanılacağına kanunlarla devlet tarafından gösterildiği hukuki bir süreçtir. Aynı şekilde mülkiyet haklarının kanunlarla hukuki güvence altına alınarak korunması da devletin görevlerindedir. Yani mülkiyet kavramı ekonomi ve hukukun ortak çalışma konusudur. Mülkiyet ve miras hakkı, birey ve şirketlere ekonomik faaliyette bulunmaları konusunda motivasyon sağlayan, ekonomik gelişmenin en önemli ön koşuludur.

Coase eserlerinde, sosyal etkileşimi şekillendiren düzenlemeler olan kurumları ekonomik teoriye dahil etmenin önemine vurgu yapmıştır. Mülkiyet haklarının ne olduğunu, nasıl tanımlandığını ve nasıl uygulandığını anlamak, ekonomik faaliyet için önemli bir kurum. Bir eşya üzerinde mülkiyet hakkı, mülk sahibinin o eşya ile ne yapabileceğini belirler (kullanmak, değiştirmek veya iyileştirmek, ödünç vermek, başkasına kiraya vermek, kullanılmadan bırakmak, bağışlamak, satmak gibi). Mülkiyet hakkı, bir kaynağın kullanımına dair belirli eylemleri yapma ya da kararlar alma hakkıdır. Mülk sahiplerinin mallarıyla yapabilecekleri ve yapamayacakları faaliyetleri yansıtır. Bu hak, sahiplerinin kaynakları zaman içinde verimli bir şekilde kullanmalarını sağlar. Genel olarak, mülkiyet haklarının açık ve net bir şekilde tanımlandığı ve makul bir maliyetle uygulanabildiği bir çerçeve, etkin kaynak kullanımını ve etkin üretimi, tüketimi, yatırımı ve inovasyonu teşvik eden bir kurumdur (Kiesling, 2021: 5-6).

Günümüzde kanunlar tarafından belirlenen ve yasal olarak güvence altına alınan mülkiyet hakları, ulus devletlerin ortaya çıkmasından önce gelenek ve göreneklere göre belirlenmekte ve bir şeyi elinde bulundurma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hak sahipleri günümüzde sahip oldukları kaynakları, başkalarının haklarına özen göstermek koşuluyla istedikleri gibi kullanabilmekte ve dilediklerinde bu hakları devredebilmektedir (O'Driscoll & Hoskins, 2004: 61-62).

Yasal yollardan elde edilen mülkiyetin güvence altına alınması ve dış saldırılara karşı korunması hukukun, etkinlik ve verimlilik üzerindeki etkisinin mikro ekonominin araç ve varsayımlarını kullanarak incelenmesi ise ekonominin konusudur (Aktan & Aktan, 2020: 69-72).

Coase taraflar arasındaki müzakerelerin, haklar iyi tanımlandığı sürece, rekabetçi piyasalara ilişkin standart varsayımlar altında (özellikle işlem maliyetlerinin sıfır olduğu varsayımıyla) etkin sonuca ulaşacağını belirtmektedir. Özellikle, zarar veren işletmenin neden olduğu zarardan sorumlu olup olmadığının bilinmesi gereklidir; çünkü başlangıçta hakların sınırı çizilmeden, bunların piyasada transferi mümkün olamayacaktır. Üretim değerini maksimize eden nihai sonuç ancak fiyat sisteminin maliyetsiz çalıştığı varsayımı altında, hukuki durumdan bağımsız olacaktır (Medema & Zerbe, 2000: 837).

Dışsal maliyet durumunda, tarafların pazarlığa başlamaları mülkiyet haklarının tanımlanmasına bağlıdır. Çünkü taraflar birbirlerine sahip olmadıkları bir şey için ödeme yapmak istemeyeceklerdir. Ortaya çıkan zararın tazmini için pazarlığın başlayabilmesi mülkiyet haklarının belirlenmesine bağlıdır. Coase teorisinde mülkiyet, müzakerelerin kiminle yapılacağını belirlemesi bakımından önemlidir yoksa mülkiyet hakları anlaşmanın sonucunu etkilemeyecektir. Diğer bir ifadeyle çok düşük işlem maliyetleri varsayımı altında, mülkiyet hakkı hangi tarafta olursa olsun etkin sonuç değişmeyecektir.

5.2.1.MÜLKİYET HAKKI KAVRAMINA ÇEŞİTLİ DÜŞÜNÜRLERİN YAKLAŞIMLARI

Mülkiyet kavramı çok eski çağlardan beri çeşitli düşünürler tarafından farklı şekillerde tanımlanıp yorumlanmıştır. T. More, J.J.Rousseau, J.Proudhon, K.Marx gibi mülkiyet konusunda olumsuz tavır alan bazı düşünürlere karşı, İlk çağ filozoflarından Aristo ve Platon, Ortaçağ Skolastik dönemin en önemli düşünürü

olan T. Aquinas, T.Hobbes, J.Locke, D.Hume, A.Smith gibi Aydınlanma dönemi filozofları özel mülkiyeti farklı gerekçelerle savunmuşlardır.

İdeal bir sosyal yaşam arayışında olan Thomas More mülkiyeti, ülke kaynaklarını doğru ve eşit bir şekilde dağıtmanın ve insanlığın mutluluğu önünde bir engel olarak görmektedir (Aktan, 2020a: 12-13).

J.J.Rousseau'ya göre, toprak üzerindeki mülkiyet insanlar arasında eşitsizlik yaratarak toplumda zengin fakir ayırımını doğurmuş ve bu iki gurup arasındaki çekişme ve gerginlik özel mülkiyete zarar verdiği için, zenginler fakirleri sahte bir sözleşmeyle kandırarak devletin doğmasını sağlamıştır. Mülkiyetin ortaya çıkmasıyla insanların doğuştan sahip oldukları pozitif duygular yerini bencillik, kibir ve kıskançlığa bırakmıştır. Yani, mülkiyeti, toplumdaki kaos, kargaşa ve kutuplaşmanın kaynağı olarak görmektedir (Öztürk, 2021: 199-200).

Anarşizmin öncülerinden olan Proudhon ise mülk sahiplerini başkalarının kaybettiğini kazananlar olarak görür ve çalışanların tüm yarattıklarının sahibi olmaları gerektiğini savunur (Ölmezoğulları, 2008: 137).

Modern devleti, burjuvazinin mülkiyet ve özel çıkarlarını iç ve dış tehlikelere karşı koruyan ve güvence altına alan bir örgüt olarak gören ve üretim araçlarının kolektif mülkiyetini savunan Marks ve Engels'in çeşitli eserlerinde mülkiyet ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

Burjuva demokrasilerinde toplumun büyük çoğunluğu için özel mülkiyet yoktur. Bir toplumdaki özel mülkiyet mevcudiyetini, bu çoğunluğun özel mülkiyete sahip olmamasına borçludur. Özel mülkiyet, sınıf çatışması ve sömürüye dayanan burjuva üretim ve mülk edinme sisteminin bir sonucudur. 15. ve 16.yy'larda mülkiyet kaba kuvvete bağlı iken, 18.yy'da bizzat yasaya dayanmaktadır. Ticaretin gelişmesi, tefecilik, toprak mülkiyeti ve ipotek sayesinde, büyük kitleler yoksullaşır ve mülksüzleşirken, servet küçük bir burjuva azınlığın elinde birikmeye başlamıştır (Serozan, 2010: 43-47).

Antik Yunan'da yönetici sınıfın, geçim sıkıntısıyla konsantrasyonlarının bozulmaması ve devletin yönetimine odaklanabilmeleri için ortak mülkiyeti, buna karşılık yönetilenler için özel mülkiyeti savunan Platon'un yanında kamu mülkiyeti karşısında bireyi öne çıkaran, herkes için özel mülkiyeti savunan ve özel

mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına karşı çıkan Aristo bulunmaktadır (Bocutoğlu, 2012: 7-10).

T.Hobbes ise mülkiyet hakkı konusunda kurallar koyma yetkisinin devletin egemenliğinin bir parçası olduğunu ve egemen gücün kuruluşundan önce insanların her şey üzerinde hak sahibi olmasının kavga ve savaşlara neden olduğunu ve mülkiyetin kamu barışı için gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Mülkiyet hakkını koruyacak ve mülkiyet anlaşmazlıklarını hukuki yollarla çözümlenecek olan adil bir devlet gücüdür. Özel mülkiyet üzerinde adil bir devlet egemenliği ve hukukun önemine dikkat çekmektedir (Hobbes, 2005: 141).

Klasik bir ampirist filozof olan J.Locke mülkiyet hakkını, yaşama ve özgürlük hakkı yanında insanların doğuştan sahip oldukları doğal hakkı olarak görmektedir. Hiçbir egemen güç bu hakları ortadan kaldıramaz. İnsan kendi kişiliğinin, yaşamının ve özgürlüğünün sahibidir. Çünkü özel mülkiyet, insanların çalışarak elde ettiği, yaşamını sürdürebilmek ve özgürlüğünü koruyabilmek için ihtiyaç duyduğu, devlet ve toplum tarafından sahibinin elinden alınamayacak doğal bir haktır. Doğal ve meşru haklar kanunlardan kaynaklanmaz. Locke'un siyasi liberalizm anlayışının merkezinde olan özel mülkiyet kavramı daha sonra Adam Smith ile birlikte ekonomik liberalizmin de temelini oluşturmuştur (Arslan, 2017: 198-199).

5.2.2.DIŞSAL MALİYETLE MÜCADELEDE MÜLKİYET HAKKININ ÖNEMİ

Liberal iktisat okullarına göre piyasa ekonomisinde mülkiyet haklarının açık şekilde tanımlanıp hukuki güvence altına alınması dışsal maliyetleri ve işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltacak, ekonomide israfı azaltıp etkinliği arttıracak, bireysel sorumluluğu ve ekonominin işlem hacmini yükseltecektir. Mülkiyet haklarını savunan liberal iktisatçılar, özel mülkiyet ile büyüme ve kalkınma arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir (Aktan, 2020b: 64).

F.H.Knight, Coase'dan önce, Pigou'nun Refah İktisadı adlı kitabında incelediği dışsallıklar nedeniyle piyasa mekanizmasının etkin kaynak dağılımını sağlayamayacağı görüşünü eleştirirken, Pigou'nun aslında piyasa aksaklığını değil, devletin aksaklığını ortaya koyduğunu iddia etmiştir. Çünkü Knight'a göre, devletin temel görevlerinden biri mülkiyet haklarını açık bir şekilde belirleyip hukuki güvence altına almaktır. O'na göre, devlet kıt kaynaklar üzerindeki mülkiyet

haklarını açık ve kesin bir şekilde belirlemediği yani temel görevini yapmadığı için, Pigou hatalı bir şekilde, devletin vergi ya da sübvansiyon yoluyla dışsallıklara müdahale etmesi gerektiğini öne sürmüştür (Savaş, 2007: 843). Yani Pigou'nun piyasaları, etkin kaynak dağılımını sağlama konusunda başarısız olarak görmesi, Knight'a göre aslında mülkiyet hakları dağılımında devletin başarısız olmasından kaynaklanmaktadır. Daha sonra Coase Knight'ın bu eleştirisini teorisinde kullanarak geliştirmiştir.

Bir iktisadi değeri kullanma hakkı, iktisadi değer üzerinden gelir elde etme ve 3.kişilerle sözleşme yapma hakkı ve sahip olduğu iktisadi değeri başkalarına devredilme hakkı olmak üzere mülkiyet hakkının 3 farklı versiyonu bulunmaktadır. Ancak bireyler başkalarının kaynaklarına zarar vermeden bu haklarını kullanmalıdır (Demir, 1996: 227-230).

Mülkiyet hakları yaklaşımının doğru bir şekilde uygulanabilmesi için 3 koşul bulunmaktadır: (Field & Field, 2002: 203).

İlk olarak mülkiyet hakları açık seçik bir şekilde tanımlanmalı, devredilebilir ve zorlayıcı olmalıdır. Zorlayıcılıktan kast edilen, mülkiyet sahiplerinin sahip oldukları değerlere diğerlerinin zarar vermesini fiziki ve kanuni olarak engelleyebilmeleridir. Devredilebilir olmaktan kast edilen ise, mülkiyet sahiplerinin sahip oldukları kaynakları satın almak isteyen herhangi birisine satabilmeleridir. Bu koşul özellikle doğal kaynaklar için önemlidir. Kaynakların uzun dönem verimliliğini düşürecek bir yanlış, aşırı ya da kötü kullanım, kaynağın piyasa değerini azaltacağı için, mülkiyet sahipleri söz konusu kaynakların uzun dönem verimliliklerini korumaya çalışacaklardır. Satabileceği bir varlığın piyasa değerinin düşmesini hiçbir rasyonel aktör istemeyecektir.

İkinci olarak ilgili tarafların söz konusu mülkiyet haklarının nasıl kullanılacağı hakkında müzakerede bulunmak için bir araya gelebilecekleri etkin ve rekabetçi bir ortam olmalıdır.

Üçüncü olarak mülkiyet sahiplerinin doğal kaynağın kullanımıyla ilgili tüm sosyal değerleri (faydaları) elde edebilecekleri bir piyasa bulunmalıdır. Herhangi bir doğal kaynağın en iyi ve uygun şekilde kullanımı, mülkiyet sahibinin söz konusu kaynağın tüm sosyal değerini elde edebilmesine bağlıdır.

Göle fabrika atıklarını boşaltan fabrikanın suyu kirleterek, aynı gölde kültür balıkçılığı yapan komşusuna zarar vermesi durumunda, ilk bakışta mağdur olan balık üreticisi gibi görünmektedir. Oysa Coase teorisine göre, göle atık boşaltan girişimci de mağdur olabilecektir. Zira balık üreticisinin varlığı fabrika sahibinin, emisyonunu kontrol etmek için ilave çaba göstermesine neden olmaktadır. Mülkiyet hakkının varlığı, taraflara piyasa mekanizmasını kullanarak, etkin kaynak dağılımını sağlayan üretim düzeyine ulaşmayı sağlamaktadır.

Buradaki sorun gölün sunduğu imkanlardan ilk olarak yararlanma hakkına kimin sahip olduğunun net bir şekilde bilinmemesi diğer bir ifadeyle gölün mülkiyet hakkının hangi tarafta olduğunun belirsiz olmasıdır. Özel mülkiyete konu olmayan bir kaynağın aşırı kullanıma maruz kalma ya da kalite kaybı yaşama olasılığı ortak mallarda çok yüksektir. Bir çok doğal kaynağın yanlış kullanımının altında yatan neden bunlar üzerinde açıkça tanımlanmış mülkiyet haklarının olmamasıdır. Mülkiyet hakkı mutlaka bireysel olmak zorunda değildir, belirli bir guruba da ait olabilmektedir.

Mülkiyet sisteminin en önemli özelliği, varlıklarının piyasa değerini maksimize edebilmek için kişilere sahip oldukları kaynakları koruma ve yönetme konusunda motivasyon sağlamasıdır (Field & Field, 2002: 207).

Bireysel mülkiyete konu olmayan ortak malları bedel ödemediği kullanırken fayda maksimizasyonunu hedefleyen bireyler, yeterli özeni göstermemekte, aşırı ve özensiz bir şekilde kullanmaktadır. Tüketimde rekabet nedeniyle ortaya çıkacak aşırı kullanım sonucu ortak mal tükenme tehlikesiyle karşılaşabilmektedir.

Birçok durumda etkin çözüm, değerli kaynak için mülkiyet hakkını tanımlamak ve uygulamaktır. Ancak bu çözümü, mülkiyet haklarını tanımlayıp uygulayacak bir siyasi otoritenin bulunmadığı okyanus ve atmosfer gibi kaynaklar için uygulamak çok zordur. Özel mülkiyetin tanımlanıp uygulanmasının maliyeti getirisinden fazla olduğu durumlarda değerli kaynak ortak mal olarak bırakılmalıdır. Kamuya açık alanlardaki meyve ağaçlarındaki meyvelerin, hemen tüketilmeyip, olgunlaşarak, tüketicilerine daha fazla tatmin sağlayacakları bilinmesine rağmen, beklemeleri halinde kendilerine kalmayacak endişesiyle (tüketimde rekabet) halk tarafından daha olgunlaşmadan tüketilmeleri bu durumun tipik örneğidir (Frank & Bernanke, 2001: 285).

Mülkiyet hakkı negatif dışsallık yaratan firmada ise, bu firma faaliyetine devam edecek ve dışsallık yayma hakkına sahip olacaktır. Ancak zarar gören taraf tatminkar bir ödemede bulunursa bu hakkından belirli ölçüde vazgeçecektir.

Buna karşılık mülkiyet hakkı negatif dışsallıktan etkilenen tarafta ise uğradığı zararların telafi edilmesini karşı taraftan isteyebilecek, böylece dışsal maliyetin, dışsallık yaratan firma tarafından içselleştirilmesi sağlanacaktır.

Coase'a göre mülkiyet hakkının, onu en verimli kullanabilecek tarafta olması etkinlik açısından çok önemlidir. Yeni keşfedilmiş bir mağaranın mülkiyetinin onu keşfeden kişide mi yoksa mağaranın bulunduğu arazinin sahibinde mi olduğu şüphesiz eşya hukukunun konusudur. Ancak hukuk burada sadece mağaranın kullanım hakkının elde etmek için kiminle sözleşme yapılacağını belirlemektedir. Mağaranın hangi amaçla kullanılacağı, hukuka değil, kullanım hakkını elde etmek için en yüksek tutarı ödeyen tarafın faaliyet alanına bağlı olacaktır. Coase bu örnekten hareketle üretimin değerini maksimize eden nihai sonucun hukuki karardan bağımsız olduğunu ve bunun sıfır işlem maliyeti varsayımına bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Coase, 1988: 157-158). O halde mülkiyet hakkı yani hukuk mağaraya kimin sahip olduğunu belirlerken, mağaranın hangi amaçla kullanılacağını piyasa yani ekonomi belirlemektedir.

Doğal kaynaklar üzerindeki mülkiyet hakkının açıkça tanımlanıp, hukuki güvence altına alınması ve işlem maliyetlerinin sıfır ya da müzakereyi engellemeyecek kadar düşük olması halinde, tarafların aralarında yapacakları pazarlık ile etkin kirlilik seviyesine ulaşacakları Coase tarafından iddia edilmektedir.

Pazarlığı gerçekleştiren taraflar, dışsal maliyet ve temizleme maliyetleri konusunda diğer herkesten daha fazla bilgiye sahip oldukları için doğru ve etkin noktaya ulaşılması yüksek ihtimal olacaktır. Ayrıca önerilen pazarlık mekanizması ademi merkezi bir şekilde piyasa mantığı çerçevesinde işleyeceği için, ekonomik gerçekler yerine politik kaygılarla karar alan merkezi bir bürokrasiye ihtiyaç duyulmayacaktır (Field & Field, 2002: 20).

Coase teorisinden sonra doğal kaynakların etkin kullanımı için bunların özel mülkiyete geçirilmeleri yani özel kişi ve kurumlara tahsis edilmeleri yaygın bir şekilde tartışılmaya başlamıştır. Bu görüşte olanlar, özel mülkiyet altında olan doğal kaynak ve canlı türlerinin aşırı kullanıma maruz kalmadıkları dolayısıyla etkin seviyede kullanılmak suretiyle korundukları görüşünü savunmaktadır. Özel

mülkiyete konu olan çiftlik hayvanları koruma altında iken, doğada özel mülkiyete konu olmayan bazı hayvan soylarının tükenme tehlikesi altında olması bu görüşü destekleyen bir argüman olarak kullanılmaktadır (Kirmanoğlu, 2007: 125).

Ancak 2009 yılı Nobel Ekonomi ödülü sahibi Elinor Ostrom, ortak malların etkin kullanımını konusunda özelleştirmenin de kamusal düzenlemelerin de doğru bir yol olmadığını, herkesin kullanımına açık ortak malların yönetiminin, söz konusu mallardan doğrudan yararlanan yerel topluluklara bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü yerel topluluklar ortak malların kullanım kurallarını ve yaptırımları yerel koşulları dikkate alarak en doğru şekilde belirleyeceklerdir (Aktan, 2020b: 62).

O halde sosyal olarak etkin düzeyde kaynak kullanımı için mülkiyet haklarının iyi tanımlanması, korunabilir ve ticareti yapılabilir (devredilebilir) olması, işlem maliyetlerinin makul düzeyde düşük olması ve mülkiyet sahiplerinin alacakları kararların tüm sosyal değerini elde edebilecekleri piyasaların bulunması gerekmektedir.

6.COASE TEORİSİNE YAPILAN ELEŞTİRİLER:

Coase teorisinin doğruluğu veya yanlışlığına ilişkin tartışmalar genellikle onun belirli bir çerçevede veya belirli varsayımlar altında geçerli olup olmadığını göstermeye yönelik girişimlerden oluşmaktadır. Burada ilgili tüm piyasaların tam rekabetçi olduğu ve tarafların dışsallık müzakerelerinde az çok rekabetçi bir şekilde hareket ettiği varsayılan yarı rekabetçi çerçeve ve taraflar arasında stratejik davranış potansiyelinin bulunduğu oyun teorisi yaklaşımı olmak üzere iki temel çerçeve belirlenebilir. Coase teorisinin geçerliliğini tartışan literatürün büyük çoğunluğu yarı rekabetçi çerçeveyi kullanırken, bazı yorumcular teoremi oyun teorisi perspektifinden ele almış ve yarı rekabetçi çerçevenin, dikkate alınan az sayıdaki taraf ve stratejik davranış potansiyeli nedeniyle Coase benzeri hak pazarlığı için uygun olmadığını savunmuşlardır (Medema & Zerbe, 2000, 839-851).

Günümüzde geçerliliği hala tartışılan bu teoriye çeşitli bilim adamları tarafından eleştiriler yapılmıştır. İlk eleştiri, herhangi bir ekonomik faaliyet sonucu ortaya çıkan dışsal maliyet durumunda, özellikle kalabalık topluluklarda, tarafların müzakere konusunda işbirliği yapacağı varsayımının gerçekçi olmadığı yönündedir. Tarafları görüşmeye zorlayacak ya da ikna edecek arabulucu devletin

olmadığı bir ortamda sadece piyasa mekanizmasının dinamikleriyle etkin kaynak dağılımı çözümüne ulaşamayacağı ileri sürülmüştür.

Bir şirketin büyük bir toplulukla anlaşma sağlamaya çalışırken, topluluktaki bireylerin pazarlık güçlerini arttırmak için anlaşmayı geciktirme yoluna gitmeleri durumunda sonuç Coase'un beklediği gibi olmayacaktır. Yani tarafların stratejik pazarlık yöntemleri uygulamaları durumunda anlaşma olmayabilecektir.

Mülkiyet hakkının çok sayıda kişi tarafından paylaşılması (ortak mülkiyet hakkı) her bir malike diğerlerinden daha fazla pazarlık gücü verebilmektedir. Çevreye zarar veren bir fabrikanın yetkililerinin o bölgede oturanlarla sırayla anlaşma yapması durumunda, anlaşma yapılan kişi sayısı arttıkça, henüz anlaşma yapmamış kişi sayısı azaldığı için bunların pazarlık güçleri artmaktadır. İşte pazarlık güçlerini arttırmak isteyen bazı kişiler anlaşmayı sürekli yokuşa sürerek geciktirebilmektedir. Fabrikanın atıklarını boşalttığı derenin mülkiyetinin 100 adet balıkçıda olduğu, ortaya çıkan dışsal zararın 100 T.L. olduğu durumda, teorik olarak fabrika her bir balıkçıya 1 T.L. vererek üretimine devam edebilecektir. Ancak 99 balıkçı fabrika yetkilileri ile 1 T.L. karşılığında anlaştıysa geriye kalan son balıkçının pazarlık gücü artmış olacaktır. Çünkü onun da onayı olmadan deri fabrikası üretimini sürdüremeyecektir. Bu durumda son balıkçının tazminat talebi 1 T.L.'den çok daha fazla olabilecektir. Fabrika sahibinin de bu ödemeyi kabul etmesi yüksek olasılıktır. Diğer balıkçıların da baştan bu pazarlık avantajını öngörmeleri durumunda, her biri anlaşmayı imzalayan son balıkçı olmaya çalışacak ve Coase'ın beklediği anlaşma sağlanamayacaktır (Gruber, 2011: 133). O halde anlaşmayı geciktirme problemi, mülkiyet hakkının zarar gören çok sayıdaki balıkçıda olması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu gibi sorunlar anlaşma maliyetlerini yükseltmektedir.

Tybout bu teoremin sıfır işlem maliyetli bir modelde bile, uzun dönemde geçerli olamayacağını ileri sürmüştür. Coase'un tazminat ödemelerinin tarafsızlığı varsayımını reddetmektedir. Tybout'a göre lineer homojen üretim fonksiyonları söz konusu olduğunda, dışsallığı yaratanların yapacağı tazminat ödemeleri üretimde azalmalara neden olurken, dışsallıktan etkilenenlerin yapacakları ödemelerin üretim üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır (Tybout, 1972: 252). Yani Tybout'a göre yapılan ödemenin kimler tarafından yapıldığı, sadece gelir bölüşümü açısından değil aynı zamanda kaynak dağılımı açısından da önem arz etmektedir. Oysa mülkiyet haklarının başlangıçta hangi tarafta olduğunun kaynak dağılımını değil gelir bölüşümünü etkilediği Coase teorisinin kabul ettiği bir yaklaşımdır.

Mülkiyet hakkının dışsallıktan zarar gören firmalarda olması durumunda uzun dönemde mağdur endüstriye tazminat alabilmek amacıyla yeni firmalar girerek kalabalıklaşmaya yol açacak, mülkiyet hakkının dışsal maliyete neden olan firmalarda olması halinde bu defa dışsallıktan sorumlu olan endüstriye girişler artacaktır. Diğer bir ifadeyle mülkiyet rejiminin ne şekilde düzenlendiği kaynak dağılımını değiştirerek değişmezlik hipotezini, diğer taraftan endüstrilerdeki aşırı kalabalıklaşmaya bağlı optimal üstü üretim de etkinlik hipotezini geçersiz kılacaktır (Seçilmiş, 2016: 16).

Ancak, 1 yıl sonra Frech, aynı dergide (The Bell Journal of Economics and Management Science) yayınlanan makalesinde Tybout'un ulaştığı sonuçların hatalı olduğunu kirliliğe maruz kalan kaynağın mülkiyetinin ister kirleten tarafta, ister kirlilikten etkilenen tarafta olsun, ya da kaynağı kiralayan üçüncü taraflarda olsun kaynak dağılımının etkilenmeyeceğini göstermiştir. Söz konusu mülkiyet hakkının ilk dağılımı sadece beklenmedik bir kazanç ya da kayıp olarak servet dağılımını etkilemektedir (Frech, 1973: 318).

Mülkiyet haklarının çoğu kez etkinsizliğe yol açması, Coase'un piyasa çözümünün dışsallıklarla mücadelede yetersiz olmasının nedeni olarak gösterilmektedir. Mülkiyet haklarının iyi tanımlanmış olması, söz konusu hakların nasıl tahsis edildiğinden daha önemlidir. Ancak bir çok mülkiyet hakkı yasa tarafından değil örf ve adet hukuku tarafından belirlendiği için dışsallıktan zarar görenlerin dava açmaları durumunda davayı kazanmaları dolayısıyla tazminat almaları her zaman mümkün değildir. Kompartımanda, sigara içmeyen bir kişinin dumandan rahatsız olup sigara içenlere dava açması durumunda başarı şansı çok düşüktür. Buna karşılık, bahçesindeki çimlere çöp döken komşusunu mahkemeye veren bir kişinin davayı kazanma şansı oldukça yüksektir. Örneklerden de anlaşılacağı gibi, anlaşma sonucunda dışsallıktan zarar görenlere veya dışsal maliyet yaratanlara ödeme yapılması iyi tanımlanmış mülkiyet hakları tarafından sağlanmaktadır (Stiglitz, 1988: 219-220). İlk örnekte başarı şansının düşük olmasının sebebi, mülkiyet hakkının (temiz hava soluma hakkının) ikinci örnekteki kadar açık ve net bir şekilde tanımlanmamış olmasıdır.

Taraflar arasında asimetrik bilginin olması durumunda, mülkiyet hakkına sahip olan zarar verenler, ancak kendilerine çok yüksek miktarda tazminat ödenmesi durumunda faaliyetlerini durduracaklarına kurbanlarını ikna etmeye çalışabilirler. Dolayısıyla zarar görenler, karşı tarafın maliyet ve gelir fonksiyonları hakkında

yeterli bilgiye sahip olmadıkları için, üretimi azaltması için karşı tarafa gereğinden fazla tazminat ödeyebileceklerdir. Tarafların gerekli tüm bilgiye erişemedikleri durumda müzakere sonrası mutlaka Pareto (artışı) iyileşme sağlanacağı ileri sürülemez. Taraflardan birinin diğerine göre daha fazla bilgiye sahip olması durumunda eksik bilgiye sahip olan tarafın şantaj yoluyla dolandırılması olası olabilecektir (Cullis & Jones, 1992: 44). Diğer bir ifadeyle, dışsal maliyete neden olan taraf bu faaliyetini azaltması durumunda uğrayacağı zararı, eksik bilgiye sahip olan karşı tarafa, olduğundan daha büyük göstererek daha yüksek ödeme talep edebilecektir. Bu durumda optimal olmayan bir sonuca ulaşma ihtimali bulunmaktadır. Dışsallığa son vermenin fayda ve maliyetleri konusunda tarafların eksik bilgiye sahip olmaları ve aralarında güven ilişkisinin olmaması durumunda uzlaşmanın gerçekleşmesi zorlaşacak, anlaşmalar bile etkin bir sonuca ulaşamayabileceklerdir.

Dışsal maliyetin kaynağının belirlenmesi de önemli bir sorundur. Uzun bir akarsuda balıklara zarar veren bir çok kaynak olabilir. Balık ölümleri hastalık nedeniyle olabileceği gibi yırtıcıların sayısındaki artış nedeniyle de olabilir. O halde bir çok durumda, dışsal maliyetin sorumluluğunu tek bir spesifik unsura yüklemek mümkün değildir. Dışsal zararın gerçek miktarının belirlenmesi de başka bir sorundur. Fabrika atığından zarar gördüklerini iddia eden balıkçılar kendilerine daha yüksek ödeme yapılması için uğradıkları zararı olduğundan yüksek gösterebilirler. Ayrıca hangi balıkçının ne kadar etkilendiği bilinemediği için, ödenecek para balıkçılar arasında nasıl dağıtılacağı da ayrı bir sorundur (Gruber, 2011: 132).

Dışsal maliyetten etkilenen tarafların çok sayıda olması durumunda her birinin ne kadar zarara uğradığını belirlemek hemen hemen imkansız olacaktır. Üstelik mağdurlar karşı taraftan daha yüksek ödeme alabilmek için, uğradıkları zararı olduğundan yüksek gösterebileceklerdir. Bu nedenle Coase teorisinin küçük gurupları etkileyen dışsallıkların çözümünde etkili olabileceği buna karşılık yüksek düzeyde belirsizlikleri bulunan ve anlaşma maliyetleri son derece yüksek olan uluslararası çevre sorunları gibi milyonlarca insanı etkileyen olumsuz dışsallıkların çözümünde yetersiz kalacağı ileri sürülmektedir.

Çok sayıda kişiyi etkileyen dışsal maliyetlerin çözümünde kamusal müdahaleye gereksinim bulunmaktadır. Ancak Coase, dışsallığı önlemek için uygulanan kamusal düzenlemelerin de maliyetsiz olamayacağını iddia etmektedir. Müdahalenin sağlayacağı net kazanç işlem maliyetlerinden küçükse kamu

müdahalesinin yerindeliği sorgulanacaktır. Kamu müdahalesi mutlaka gerekiyorsa, kaynak dağılımı bozukluğunu en düşük işlem maliyetleriyle düzelterek yöntem tercih edilmelidir (Cullis & Jones, 1992: 47).

Coase, hava kirliliği gibi çok sayıda kişinin etkilendiği ve çok sayıda aktörün sebep olduğu bir dışsallık durumunda, idari maliyetlerin, anlaşmayı imkansız kılacak ölçüde çok yüksek olması nedeniyle, kamunun doğrudan regülasyon uygulamasının alternatif bir çözüm olabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre kamu sektörü sahip olduğu bazı ayrıcalıklar nedeniyle bazı idari düzenlemeleri özel bir organizasyondan daha düşük bir maliyetle yapabilmektedir. Ancak bazen kamu idaresinin idari düzenlemeleri de yüksek maliyetli olabilmektedir. Rekabetin sağladığı denetimden uzak ve siyasal baskı altında faaliyet gösteren bir kamu idaresinin, dışsallıklara yönelik regülasyon uygulamasının her zaman ekonomik etkinliği arttıracığını düşünmek için haklı bir neden olmadığı görüşündedir. Birbirinden farklı durumlar için ortak tek bir genel regülasyon uygulaması çoğu zaman amaca (etkin kaynak dağılımı) ters sonuçlar doğurabilecektir. Bütün bu nedenlerden dolayı sorunun (dışsallık) çözümünün firma ya da piyasaya bırakılmasının, doğrudan kamu regülasyonlarından daha iyi sonuç vereceği görüşündedir. Ancak yine de bazı durumlarda kamusal idari regülasyonların da ekonomik etkinliği arttırabileceğini ileri sürmektedir. Hava kirliliği gibi çok sayıda tarafın olduğu ve sorunun piyasa ya da firmalar tarafından çözümünün yüksek maliyetli olduğu durumlarda kamu regülasyonlarının uygulanabileceğini savunmaktadır. Ancak merkezi regülasyonun faydalarının, ekonomist ve politika yapıcıları tarafından abartıldığını ifade etmektedir (Coase, 1960: 17-18).

Coase teorisi az sayıda kişiyi etkileyen yerel nitelikli, küçük ölçekli dışsallıkların çözümünde etkin sonuçlar verirken, çok sayıda kişiyi etkileyen global dışsallıklarda etkinliğini kaybetmektedir. Aslında yerel nitelikli dışsallıkların çözümünde de gerçek hayatta Coase teorisinin öne sürdüğü şekilde bir anlaşma çoğu zaman gerçekleşmemektedir. Gürültü yaparak sizi rahatsız eden komşunuza, gürültüyü kesmesi karşılığında para teklif etmek yerine ya komşunuzla tartışmaya girersiniz ya da kamu otoritesine başvurarak şikayet edersiniz. Çoğu zaman olduğu gibi bu konuda da teori ile pratik örtüşmemektedir (Gruber, 2011: 134).

İşlem maliyetleri, devlet müdahalesini gerektiren dolayısıyla Coase teorisini eleştirenlerin kullandığı bir gerekçedir. Dışsallıkları gönüllü olarak içselleştirmek için bireyleri bir araya getirmenin maliyeti yüksektir. Bu tür organizasyon hizmetlerinin sunumu, devlet tarafından gerçekleştirilecek bir kamu malıdır. Devlet

müdahalesi işlem maliyetlerinden tasarruf sağlayacağı için müzakere sürecini kolaylaştıracaktır (Stiglitz, 1988: 219-220).

Teorinin geçerli olabilmesi için gerekli koşullar olarak Coase tarafından ileri sürülen iyi tanımlanmış mülkiyet hakları ve ihmal edilebilir düzeyde düşük işlem maliyetleri varsayımlarına ek olarak bazı iktisatçılar tarafından dışsallığa konu olan malın talebinin gelirden bağımsız olması gerektiği varsayımının da eklenmesi teorinin uygulama alanını daraltmıştır. Çünkü gelirden bağımsız bir talep fonksiyonu ancak belli tercihler ve belli fayda fonksiyonları çerçevesinde söz konusu olacaktır (Ersel, 2013: 46-47).

Anlaşmayı geciktirme problemini çözmek için ortak mülkiyet yerine mülkiyet hakkının tek bir malike (atık boşaltan fabrikanın sahibine) verilmesi durumunda bu sefer de beleşçilik problemi ortaya çıkmaktadır. Mülkiyet hakkı fabrika sahibinde olduğu için, fabrikanın atıkları nedeniyle zarar gören balıkçıların, azaltılan her üretim birimi için 100 TL. ödemek zorunda oldukları ve optimal azaltım miktarının 100 birim olduğu varsayılırsa, balıkçılar fabrikaya üretimini 100 birim azaltması için toplam 10000 TL. ödeyecek, fabrika da buna karşılık üretimini 100 birim azaltacaktır. Bu durumda son balıkçı 100 TL.'lık ödemesini ödemek istemeyecektir. Çünkü fabrika 9900 TL. elde etmiş ve üretimini 99 birim azaltmıştır. Üretimdeki 99 birimlik azalmadan bütün balıkçılar eşit bir şekilde yararlanacaktır. Son balıkçı 100 TL.'yi ödemediğinde, ödemeyi yaptığı durumla hemen hemen aynı refah seviyesinde olacaktır. Çünkü bu 100. son birimin neden olacağı zarar 100 balıkçı arasında eşit bir şekilde paylaşılacaktır. O halde, bir yatırımın maliyeti kişisel, faydası ortak ise bireyler optimal altı yatırım yapacaklardır. Bu yaklaşımı diğer balıkçılar da fark ederlerse, onlar da stratejik davranarak ödeme yapmak istemeyecekler ve dışsallık sorunu çözülemeyecektir (Gruber, 2011: 133-134).

Coase'un pazarlık süreci ve Pigou vergisi birbirlerini ikame eden değil tamamlayan uygulamalardır. Dışsal maliyete neden olan ve bundan etkilenen çok sayıda kişi olması halinde, pazarlık sürecini uygulamak mümkün değilken Pigou vergisi daha uygun bir seçenek olmaktadır. Buna karşılık iki komşu arasındaki özel bir dışsallık probleminde bu sefer Pigou vergisi pazarlık çözümüne göre mantıksız bir seçenek haline gelmektedir. İki komşu ülke arasındaki dışsallık probleminde ise üst bir devlet otoritesi olmadığı için Pigou vergisini uygulamak mümkün olmayacaktır (Derygina vd., 2021: 87).

Son olarak bir eylem sonucunda ortaya çıkan dışsal maliyetleri içselleştirmek için yürürlüğe konan hukuki müeyyideler her zaman istenen sonucu vermeyebilmektedir. Örnek vermek gerekirse, iş kazalarını azaltmaya yönelik olarak iş kanunlarına, işverenlere yük getiren ağır maddelerin konması, ya da sağlığa zararlı ürünlerin imalatçılarının kanunlarla sorumlu tutulması durumunda istenen sonuç elde edilemeyebilecektir. İşverenlerin ücretleri düşürerek üzerlerindeki bu yükü işçilere aktarabilmeleri olası iken imalatçılar da hissettikleri hukuki baskıyı fiyat yükselişleri yoluyla tüketicilere yansıtabilecektir. Yani işverenler ve imalatçılar burada kanunların kendilerine bindirdiği yükü, en aza indirecek şekilde yansıtarak tepki göstermektedir (Veljanovski, 2016: 63). Diğer bir ifadeyle dışsallıkla mücadele edebilmek için hukuk sisteminin taraflara getirdiği müeyyide ve sorumluluklardan, ekonomi aracılığıyla kısmen ya da tamamen kurtulunabilmektedir.

7.SONUÇ

Dışsal eksi ekonomilerle mücadelede, bir tarafta Pigou tarafından ileri sürülen kamu odaklı öneriler, diğer tarafta Coase teorisi, şirket birleşmeleri ve gönüllü faaliyetler gibi kamuyu devre dışı bırakan piyasa odaklı çözüm önerileri bulunmaktadır.

Dışsal maliyetlerle mücadelede, R.Coase, Pigou'nun dışsal maliyetler konusundaki kamu müdahalesini gerektiren önerilerini eleştirmiş, dışsallık sorununa piyasa odaklı farklı bir bakış açısı getirmiştir. Coase, ekonomi ve hukuku bir arada ele alsa da, ekonomiyi hukukun önüne geçirmiş, hukuki düzenleme ve kararların ekonomi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Temel amacı ekonomideki aksaklıkları düzeltecek öneriler getirmek olan Coase hukuku araç olarak kullanmıştır. Teorinin hukuki tarafını mülkiyet hakları temsil ederken, ekonomik tarafı işlem maliyetleri kapsamında ele alınmaktadır. Ekonomistler daha çok etkinlik sorununa yani pastanın nasıl büyütüleceğine kafa yorarken, hukukçular pastanın nasıl adil dağıtılacağı ile ilgilenmektedir. Etkin kaynak dağılımını sağlama konusunda piyasa mekanizmasına güvenen Coase, hukuki sistemin iktisadi faaliyetleri yönlendirme gücünü fark ederek yasaların piyasa mekanizmasının işleyişini kolaylaştırması gerektiğini savunmuştur.

Coase'a göre dışsal maliyet durumunda hangi tarafın zarar veren hangi tarafın zarar gören taraf olduğu kesin değildir. Dışsallık her iki taraf arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır, dolayısıyla dışsal zarardan her iki taraf da sorumludur. Her iki

tarafın uyumsuz davranışları sonucu ortaya çıktığı için, geleneksel Pigou yaklaşımında olduğu gibi, bir tarafı kurban diğer tarafı suçlu gösterip konuya sadece hukuki çerçeveden bakmak yerine, ekonomik açıdan da bakılmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. O'na göre birçok ekonomist, sorunu bu boyutuyla düşünmedikleri için piyasa başarısızlığına ve kamu regülasyonunun gerekliliğine dikkat çekmektedir. Durdurulmasını ya da azaltılmasını önerdikleri faaliyetlerin sosyal olarak faydalı faaliyetler olabileceğine dikkat çekmektedir. Yapılması gereken, zararlı olduğu düşünülen faaliyetlerin engellenmesi sonucunda ortaya çıkacak fayda ile söz konusu faaliyetlere izin verilmesi durumunda ortaya çıkacak faydanın karşılaştırılmasıdır. Diğer bir ifadeyle zararlı faaliyetin engellenmesinin ortaya çıkaracağı yararın, neden olacağı kayıptan büyük olması gerekmektedir. Oysa geleneksel Pigou yaklaşımında dışsal maliyetten sadece bir taraf sorumlu tutulduğu için, ortaya çıkan zararı daha yüksek maliyetle telafi etse bile zarar veren taraf tazmin edecektir.

Dışsal maliyet sorununu çözebilecek yeterli bir teori geliştirilememesinin Coase'a göre bir diğer nedeni de üretim faktörü kavramının yanlış tanımlanmasıdır. Üretim faktörü kavramı, genellikle işadınının üretim sürecinde kullandığı fiziki varlıklar olarak algılanmaktadır. Oysa Coase'a göre üretim faktörü, belirli eylemleri gerçekleştirebilme hakkıdır. Üretim faktörü bir hak olarak tanımlandığında, zararlı etkileri olan bir eylemde bulunma hakkının da (duman, gürültü, atık boşaltma, pis koku v.s.) bir üretim faktörü olduğunu anlamak kolaylaşacaktır. Bir hakkı (üretim faktörünü) kullanmanın maliyeti, her zaman için başka bir alanda ortaya çıkan alternatif kaybı ifade etmektedir. Önemli olan gerçekleştirilen eylem sonucunda elde edilen kazanımların neden olunan kayıplardan büyük olmasıdır. Coase, farklı sosyal düzenlemeler arasında seçim yapılırken, fayda-maliyet analizi yapılması ve toplam etkinin dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir.

Coase teorisinin en önemli iki unsurundan biri olan işlem maliyetleri genel olarak, araştırma ve bilgi edinme maliyetleri, pazarlık ve karar verme maliyetleri, denetleme ve uygulama maliyetleri şeklinde 3 temel aşamaya ayrılabilir.

İşlem maliyetlerinin düşürülebilmesinin ve müzakerelerin başlayabilmesinin hukuki yolu mülkiyet haklarının kanunla tanımlanıp, güvence altına alınmasıdır. Etkin kaynak dağılımının sağlanabilmesi için mülkiyet haklarının iyi tanımlanması, korunabilir ve devredilebilir olması, ve mülkiyet sahiplerinin alacakları kararların tüm sosyal değerini elde edebilecekleri piyasaların bulunması gerekmektedir.

Coase teorisinin ikinci önemli unsuru mülkiyet haklarıdır. Mülkiyet sistemi, kişilere sahip oldukları varlıklarının piyasa değerini maksimize edebilmek için onları koruma ve yönetme konusunda motivasyon sağlamaktadır. Ancak okyanus ve atmosfer gibi özel mülkiyetin tanımlanıp uygulanmasının maliyeti getirisinden fazla olduğu durumlarda değerli kaynak, ortak mal olarak bırakılmalıdır. Kaynaklar üzerindeki mülkiyet hakkının açıkça tanımlanması ve işlem maliyetlerinin sıfır ya da çok düşük olması halinde, pazarlığı gerçekleştiren tarafların, dışsal maliyet ve temizleme maliyetleri konusunda diğer herkesten daha fazla bilgiye sahip oldukları için etkin kirlilik seviyesine ulaşacakları Coase tarafından iddia edilmektedir.

Vergi, regülasyon gibi genel kamusal çözümlere göre pazarlık sürecinin dışsal maliyet sorununun çözümünde daha etkin ve düşük maliyetli olacağı Coase teorisi tarafından savunulmaktadır. Çünkü pazarlık süreci, meselenin özel unsurlarını, ayrıntılarını en iyi bilen, konuya hakim taraflarca yürütüleceği için etkin sonuca ulaşılacaktır. Dolayısıyla dışsal maliyet durumunda konuya sadece hukuki açıdan değil, etkinlik, verimlilik, fayda maliyet analizi, üretim değerinin maksimizasyonu gibi ekonomik açıdan da bakılması gerektiğini ileri sürmektedir.

Coase teorisi tam bilgi varsayımı altında, işlem maliyetlerinin pazarlık sürecini engellemeyecek düzeyde düşük olduğu, mülkiyet haklarının kanun tarafından açık bir şekilde tanımlandığı, mülkiyet sahiplerinin kendilerine zarar veren kaynağı ve zararın büyüklüğünü belirleyebildikleri ve bu zararı yasal olarak engelleyebildikleri durumlarda, mülkiyet haklarının dağılımından bağımsız olarak, tarafların devlet müdahalesine gerek kalmadan anlaşarak üretim değerini maksimize eden etkin sonuca ulaşabileceklerini savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle fiyat mekanizmasının maliyetsiz bir şekilde çalışması ve işlem maliyetlerinin ihmal edilebilir düzeyde düşük olması halinde, mülkiyet hakkı hangi tarafta olursa olsun pazarlık süreci sonunda dışsal zarar etkin bir şekilde içselleştirilecektir. Ancak mülkiyet hakkının hangi tarafta olduğu, üretim değerini maksimize eden etkin sonucu etkilemezken, mülkiyet haklarının kanun tarafından hukuki olarak açık bir şekilde tanımlanmış olması taraflar arasında pazarlık sürecinin başlaması açısından önem arz etmektedir. Çünkü taraflar mülkiyetlerinde olmayan bir şey için herhangi bir pazarlığı başlatmayacaklardır. Buna karşılık gerçek ekonomilerde olduğu gibi, işlem maliyetlerinin yüksek olması durumunda, piyasanın güvenilir bir araç olmaktan çıkacağı ve etkin sonucun, hukuk düzeni tarafından belirlenen mülkiyet hakları dağılımına bağlı olacağı sonucuna varılmıştır. Yani işlem maliyetlerinin varlığı, etkin kaynak dağılımı konusunda hukukun önem kazanmasını

sağlamaktadır. Coase piyasa koşullarında, işlem maliyetlerinin tarafların anlaşmalarını zorlaştıracak kadar yüksek olduğu durumlarda da çözüm alternatifleri arasından üretim değerini maksimize eden seçeneğin tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Az sayıda tarafın bulunduğu dışsallıklarda işlem maliyetleri azalacağı için, sorunun tarafların aralarında anlaşarak piyasa içinde çözümü mümkün olabilecek, fakat dışsallıkta rol oynayan aktör sayısının artması, işlem maliyetlerini yükselteceği için devlet müdahalesini gerektirebilecektir. Hatta okyanusların kirlenmesi, ozon tabakasının incilmesi gibi bazı küresel ölçekli durumlarda devlet müdahalesi bile sorunun çözümünde yetersiz kalacak ve uluslararası işbirliğine ihtiyaç olacaktır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C., (2020a), “Mülkiyet Hakları Felsefesi”, Mülkiyet Hakları İktisadı, Divan Kitap, Deren Matbaacılık, İstanbul.

Aktan, C. C., (2020b), “Mülkiyet Hakları İktisadı: Mülkiyet Yapısı ve İktisadi Performans Arasındaki İlişki”, Mülkiyet Hakları İktisadı, Divan Kitap, Deren Matbaacılık, İstanbul.

Aktan, C. C., (2020c), “İşlem Maliyetleri İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı, Divan Kitap, Deren Matbaacılık, İstanbul.

Aktan, C. C. & Aktan, S. C., (2020), “Mülkiyet Hukuku'nun İktisadi Analizi”, Mülkiyet Hakları İktisadı, Divan Kitap, Deren Matbaacılık, İstanbul.

Arslan, A., (2017), Felsefeye Giriş, 25. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.

Baykal, C. M., (2020), “Hukuk Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine”, Hukuk ve İktisat, SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Bocutoğlu, E., (2012), İktisadi Düşünceler Tarihi, Murathan Yayınevi, 2.Baskı, Trabzon.

Buchanan, M. J., (1973), “The Coase Theorem and The Theory of the State”, Natural Resources Journal, Volume 13, October.

Coase, R. H., (1937), “The Nature of the Firm”, *Economica*, New Series, Vol.4, No:16, November.

Coase, R. H., (1960), “The Problem of Social Cost”, *The Journal of Law & Economics*, October, Volume III, ss: 1-44.

Coase, R. H., (1988), *The Firm, The Market and The Law*, The University of Chicago Press.

Coase, R. H., (1998), “The New Institutional Economics”, *The American Economic Review*, Vol.88, No: 2, May.

Coleman, L. J., (1980), “Efficiency, Exchange and Auction: Philosophic Aspects of the Economic Approach to Law”, *California Law Review*, Vol.68:22.

Connolly, S. & Munro, A., (1999), *Economics of the Public Sector*, Prentice Hall Europe.

Cullis and Jones, (1992), *Public Finance and Public Choice*, McGraw-Hill Book Company.

Dahlman, J. C., (1979), “The Problem of Externality”, *Journal of Law and Economics*, Vol.22, No:1, April.

Demir, Ö., (1996), *Kurumcu İktisat*, Vadi Yayınları, Ankara.

Deryugina, T., Moore, F., Tol, S. J. R., (2021), “Environmental Applications of the Coase Theorem”, *Environmental Science and Policy*, 120.

Ersel, H., (2013), “Ronald Coase ve İktisatta Dışsallık Sorunu”, *İktisat ve Toplum*, Sayı:36.

Field, B. C. & Field, M. K., (2002), Environmental Economics, Third Edition, McGraw-Hill Higher Education.

Frank, R. H. & Bernanke, B. S., (2001), Principles of Economics, Mc Graw-Hill Education.

Frech, H. E., (1973), “ Pricing of Pollution: The Coase Theorem in the Long Run”, The Bell Journal of Economics and Management Science, Vol. 4, No. 1 (Spring, 1973).

Gruber, J., (2011), Public Finance and Public Policy, Third Edition.

Hobbes, T., (2005), Leviathan, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları-319, Mas Matbaacılık, İstanbul.

Kiesling, L., Lynne, (2021), The Essentiel Ronald Coase, Fraser Institute, Canada.

Kirmanoglu, H., (2007), Kamu Ekonomisi Analizi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

Küçükkalay, A. M., (2008), İktisadi Düşünce Tarihi, Beta Basım A.Ş., İstanbul.

Mackaay, E., (2020), “History of Law and Economics”, The Encyclopedia of Law and Economics, Vol. 1, Edward Elgar Publishing.

Medema, S. G., (2020), “The Coase Theorem at Sixty”, Journal of Economic Literature, December, Vol:58, No:4.

Medema, S. G., & Zerbe, R. O., (2000), “The Coase Theorem”, The Encyclopedia of Law and Economics, Aldershot: Edward Elgar Publishing, Inc., Vol. 1.

Müller, F., (2020), “Hukukun Ekonomik Teorisi”, Çev: Ahmet, M. Güneş, Hukuk ve İktisat, SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.

O’Driscoll, G. P. Jr. & Hoskins, L., (2004), “Ekonomik Kalkınmanın Anahtarı: Mülkiyet Hakları”, Piyasa Dergisi, Kış, Sayı:9.

Ölmezoğulları, N., (2008), Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm, Ezgi Kitapevi, Bursa.

Öztürk, M. C., (2021), “Mülkiyet ve Özgürlüğe Dair İki Görüş: Rousseau ve Hegel, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar, Sayı: 31.

Polinsky, A. M., (1989), An Introduction to Law and Economics, Second Edition, Aspen Publishers, Inc.

Rosen, S., H. & Gayer, T., (2008), Public Finance, McGraw-Hill, International Edition, Eighth Edition,

Savaş, V., (2007), İktisatın Tarihi, Siyasal Yayınevi, Ankara.

Seçilmiş, E., (2016), “Coase Teoremine Alternatif Bakış”, Finans Politik &Ekonomik Yorumlar, Cilt:53, Sayı: 612.

Serozan, R., (2010), Marks/engels Devlet ve Hukuk Üzerine, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları-1, 2. Basım, Kayhan Matbaası, İstanbul.

Stiglitz, J. E., (1988), Economics of the Public Sector, W.W.Norton & Company.

Tayyar, A. E., (2020), “Hukuk ve İktisat Yaklaşımında Bir İktisatçı: Ronald H. Coase”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:27, Sayı:2.

Tybout, A. R., (1972), “ Pricing Pollution and Other Negative Externalities”, The Bell Journal of Economics and Management Science, Vol. 3, No. 1 (Spring).

Veljanovski, C., (2016), Hukuk&Ekonomi, Liberte Yayınları, Ankara.

Williamson, E. O., (1979), “Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations”, Journal of Law and Economics, Vol:22, No:2, The University of Chicago Press.